

МИХАЙЛО МОЧУЛЬСЬКИЙ.

„Українська школа“.

Умовини її появи в польській літературі.

Під так званою „українською школою“ ми розуміємо групу польських письменників, які черпали сюжети до своїх творів із цілющого жерела української народної словесности, малювали Україну й ідеалізували Козаччину. На понятє „школа“ складають ся два чинники: вчитель і учні; отже в літературнім значінню під школою належить розуміти письменників, які групують ся довкола ґенія або визначного таланту й пишуть під його впливом, а то й наслідують його. Коли брати понятє „українська школа“ в тім значінню, то ніяк не можна прикласти його до групи таких письменників, як Антін Мальчевський, Богдан Залеский, Северин Гощинський, або Михайло Чайковський та інші. Ті письменники звязані в одну групу українськими симпатіями, але кождий із них творить самостійно й один від одного незалежний, хоч ціль їх одна — обновлення літератури українськими елементами та відбудовання Польщі при допомозі України, яку й вважали вони її складовою частиною. Назва „українська школа“, як бачимо, невідповідно вжита істориками літератури, та про те вона прийняла ся в польській літературі, ніхто не заступив її іншою, й вона здобула собі право громадянства.

„Українська школа“ в польській літературі—незвичайно цікаве явище як з огляду на елементи, які черпала вона повними пригорщами з українського жерела, так і з огляду на політичні ідеї, якими здебільшого пронизані її твори. Тим то ми й попробуємо пошукати за чинниками, які покликали до життя „українську школу“.

Без сумніву „українська школа“ — рідна дитина романтизму. Через те й треба трактувати її поряд з романтичними течіями. Романтизм показав польським письменникам Україну в казкових барвах. Як далеко сягало їхнє око, синів степ, широкий, безкрай степ; на степу стояли могили та розмовляли з буйним вітром; оддалік котив дідусь-Дніпро свої срібні хвилі. Польським письменни-

кам вийшла на зустріч—царівна-чародійка. Над її гордим чолом палала зоря; в її руках тремтіла золота ліра. І вдарила вона по срібних струнах і полилась пісня, гучна, мов дзвін, грізна, мов грім. І стало ся чудо...

Зареготав ся дід наш дужий,
Аж піна з уса потекла,

І Дніпр укрили байдаки,
І заспівали козаки...

І встали з могил: „отамани, сотники з панами, і гетьмани,—всі в золоті“, сіли коло гостей-Поляків і розказали їм:

Що діялсь в Україні,
За що погібала,
За що слава козацькая
На всім світі стала...

Картина, яку побачили польські письменники, українські пісні, думи та перекази, які почули вони з українських уст, глибоко запали їм у душу, й вони полюбили Україну й остались її вірними приятелями до кінця життя...

Відки взяв ся романтизм і що він є в ін у скарбницю людського духа?

По переворотях у природі, чи в суспільности, наступає звичайно реакція. Так само було і по великій французькій революції. На цілій лнії повстала реакція проти її реформаторських ідей. Реакція бачила головного свого ворога в просвіті XVIII віку й через те відкидала авторитет людського розуму й працювала над поверненнем того стану, що був перед 1789 роком, та старала ся поставити на місце розуму сліпу віру й безумовне підданне себе власті. Але дух, „вічний революціонер“, не спочиває ніколи—

Дух, наука, думка, воля,
Не уступить п'їтми поля...

Цвіт інтелігенції, що виховав ся в дусі XVIII віку, не міг дивити ся з заложеними руками на роботу реакції й підняв сміле чоло до боротьби з нею. Настала боротьба між поступовцями й реакціонерами на два фронти—на полі політично-суспільних і науково-літературних ідей.

В огні власне тої боротьби й народив ся західно-європейський романтизм, який сотворив новий світогляд у всіх обсягах людського духа—в релігії, в політично-суспільнім життю, в науці та в літературі. В релігії він поклав на перше місце елемент чуття й боронив її від „розумуючого духа“, що „висушує чутте та вбиває душу“. В сфе-

рі суспільній він вніс пошану до особи й поклав основи до свободного її розвитку. В науці він промостив дорогу до історичного вивчення мови, мітології, права й навчив любити старовину. В філософії він вийшов від принципів Руссо та Канта, але поширив ті принципи й додав до них свої цінні поправки. Важну ролю відіграли в розвитку романтизму Фіхте, Шеллінг та Гегель. Фіхте переобразив світ у „я“ й зєднав собі тим гурток модерних душ; Шеллінг сполучив в одно чутте, природу та духа й свій погляд угрунтував науково; Гегель позичив від Шеллінга думку ідентичности буття та думання, підмету та предмету, перевів ту думку діалектичною методою через всі ступні її розвитку, й став ся творцем „безоглядного ідеалізму“. „Wir selbst —говорив Новалис—sind ein sichtbar gewordener Keim der Liebe zwischen Natur und Geist oder Kunst, sind lauter verschiedene, funkelnde Fassung des Grundgedankens der Naturphilosophie, wie er in den Köpfen sich geregt hatte und durch Schelling zum Bewusstsein gebracht war“¹⁾. В сфері чисто-літературних явищ переверот, спричинений романтизмом, був іще більший і різкіший. Романтизм приніс культ високого, свободного мистецтва. Форма поезії від тої пори признаєть ся неспуваною ніякими законами, ні догмами, а так само й її зміст. Романтизм дав поняття „універсальности поезії“. Один із головних теоретиків романтизму, Фрідріх Шлегель, так характеризує її: „Die romantische Poesie ist eine progressive Universalpoesie. Ihre Bestimmung ist nicht bloss alle getrennten Gattungen der Poesie wieder zu vereinigen und die Poesie mit der Philosophie und Rhetorik in Berührung zu setzen. Sie will und soll auch Poesie und Prosa, Genialität und Kritik, Kunstpoesie und Naturpoesie bald vermischen, bald verschmelzen“. Романтизм нарешті дав письменникам золотий ключ до царства народної словесности.

Що торкаєть ся Польщі, то вона по французькій революції не розривала звязку з католицизмом. Її аристократія далі тримала з духовенством, читала модерні твори Рене Шатобріана „Le Génie du Christianisme“ й „Les Martyrs“, виконувала релігійні практики та вважала себе звільненою від маніфестовання свого вільнодумства. Всі визначні вчені, літерати, достойники були звичайно масонами, але рівночасно шанували релігію. Що до політичного питання, Поляки підчас французької революції не бурили правительства, а навпаки силкували ся зміцнити його. „Хлопського питання“ вони майже не тикали. По утворенню Варшавського Князівства (1807 р.) надано, що правда, селянам особисту свободу, але без права власности; в інших ча-

¹⁾ Ricardo Huch. Blütezeit der Romantik. Dritte Auflage. Leipzig, 1908, стр. 152 і 169.

стинах Польщі панщина зберегала ся в цілости. Реформа виховання, почата Конарским і переведена едукаційною Комісією, мала на оці лише утилітаризм. Конділяк був учителем філософії. Аж по 1831 році німецька філософія знайшла для себе пригожий ґрунт¹⁾.

Під впливом західно-європейського романтизму починає будити ся романтизм і в Польщі коло 1820 року. По словам Брандеса²⁾ „з більшою силою, ніж де інде, ломлять романтичні мрії в Польщі забору ріжних пересудів та перешкод і захоплюють далеко ширші круги. Се висновок характеру народу, в яким бере верх не розум, але фантастично-героїчний елемент. Окрім того в Польщі більше строго, ніж у інших країнах, вяжуть ся ті мрії з духом тодішних часів та тодішнім станом річи; се й зробила доля народу та його минувшість, що стали ся предметом усіх думок і мрій“.

Романтизм проявляєть ся в Польщі в двох визначних напрямках: у національно-політичному життю і в літературі. У національно-політичному життю він проявляєть ся в першій фазі свого розвитку, себто до падолистового повстання, головню в творенню конспіративно-патріотичних товариств, які мають на меті піднесенне етичного рівня (нпр., „Szubrawscy“, „Promieniści“), розбудженне патріотизму та здобутте політичної незалежности. В другій фазі свого розвитку, себто по невдалім повстанню 1830—1831 р., він проявляєть ся у вишуканню нових способів до відродження Польщі (еміґрація) і в конспіративно-патріотичній роботі в Галичині.

Перші сліди конспіративно-патріотичних товариств стрічаємо коло 1814 року. Властива їх діяльність починаєть ся від 1819 року³⁾. Фундамент під будову тих товариств, що захоплюють уми цілої Польщі, кладе—Валеріян Лукасіньський⁴⁾. Він закладає в 1819 р. перше товариство в конспіративно-патріотичнім напрямі під назвою „Wolnomularstwo narodowe czyli wojskowe“ й основоює його на ритуалі й де-яких обрядах незабороненого тоді в конгресовій Польщі масонства та на братерстві, що мало обіймати не весь людський рід, лише Поляків. Поляк мав бути братом для Поляка; обряди мали зображати Польщу символістично. Катехізм льожі був надиханий горячим патріотизмом. Ідея Лукасіньського подобала ся загалови й почала ширити ся. Швидко потворили ся льожі у військових

¹⁾ Piotr Chmielowski. Liberalizm i obskurantyzm. Warszawa, 1898, ст. 19—23.

²⁾ Polska. Lwów, 1902, ст. 223—224.

³⁾ Maurycy Mochnecki. Powstanie narodu polskiego rr. 1830 i 1831. W Paryżu, 1834, т. I, 360—451.

⁴⁾ Szymon Askenazy. Łukasiński. Warszawa, 1908, I—II. (В тій книзі окрім основної біографії Лукасіньського є також докладні інформації про „Wolnomularstwo Narodowe“ і „Towarzystwo Patryotyczne“).

подках; „Narodowe Wolnomularstwo“ захопило низших урядників та провінціональних жителів і почало запускати корінне в Познаньщині де змінило свою форму. Лжожі заступали там громади й прихильники назвали себе Косинерами. Лише на Литві стрінуло ся „Wolnomularstwo Narodowe“ з суворим осулом, з яким перший виступив Яків Шимкевич, голова „Szubrawców“¹⁾. Російське правительство толерувало з початку масонство й при помочи своїх людей, що занимали в ньому висші становиска, інформувало ся про стан політичної думки Поляків, але, коли воно переконало ся, що на зразок „Wolnomularstwa Narodowego“ можуть творити ся й інші політичні товариства, противодержавні, воно веліло позакривати лжожі. Лукасіньський буцім то вволив царську волю, але не перестав бути діяльним і з досвідними та випробованими людьми вів далі почату роботу. За ініціативою познанських масонів він заквив у 1821 році „Wolnomularstwo Narodowe“ й оснував „Narodowe Patryotyczne Towarzystwo“ та потворив його філії, навіть на Україні. Незалежно від сего товариства зорганізували Гельтман і Пйонкевич на початку 1820 року „Związek Wolnych Polaków“, до якого належали: Богдан Залеский і Северин Гощинський; незалежно повстали теж й окремі організації шкільної молодіжи, виленської та варшавської.

У Вильні завязало ся коло 1816 року товариство „Szubrawców“. Воно опирало ся на принципах чистого лібералізму й мало на меті висмівати російську адміністрацію, польську аристократію, та такі хиби, як пиянство, картярство, процесівництво, фанатизм, біготерію, загалом, вони пятнували все те, що не подобало ся їм у поступованню правительства, в літературі та в обичаях; особливо гострій критиці вони піддавали гнобленне селян.

У тім часі витворзли ся два супротивні стороництва—„ліберали“ та „обскуранти“. Ліберали були в більшості; їх противники — „обскуранти“ групували ся довкола езуїтської академії в Полоцку, якої органом являв ся „Miesięcznik polski“. З книжок, викликаних конфліктом між лібералами та обскурантами, являеть ся наймаркантнішою „Podróż do Ciemnogrodu“ (1820), написана тодішнім міністром просвіти, Станіславом гр. Потоцьким.

Провідною ідеєю лібералізму було поліпшення долі селян. Теоретично не можна було в тім напрямі сказати більше, як сказали великі публіцисти XVIII віку, особливо Станіслав Сташіц; через те й думали тодішні ліберали головно про практичне зреалізованне ідей своїх попередників²⁾.

¹⁾ Józef Tretiak. Bohdan Zaleski (1802—1831). Kraków, 1911, I, 90.

²⁾ Piotr Chmielowski. Historia literatury polskiej. Warszawa, 1899, III, 24—26.

Під кінець 1819 року Тома Зан заложив між учнями виленського університету нове товариство, моральне, патріотичне й наукове п. н. „Promienistych“. Тайний віділ сего товариства творили „Filareci“, а зверхню владу мали в нїм „Filomasi“. В 1821 р. захоплювали виленську молодіж своїми викладами Йосиф Голуховский і Лелевель, особливо—Лелевель, на якого лекції ходило близько тисяч душ. „Все, що промовляло до імагінації, пише Маєрикій Мохнацкий—немов мало на меті тільки вітчину, гноблену чужоземними ворогами; все, що було поетичним, було тоді патріотичним. Сим робом література в Польщі, подібно, як люде, почала конспірувати. Сим способом можна вияснити, чому в тім часі, а не ранійше, ані пізнійше, появляеть ся в тій літературі така людина, як Адам Міцкевич, що був рівно великим політиком (хоч може не знав про се) у своїй поезії, як Лелевель, що був великим поетом у своїй політиці, себго в історії та історичній критиці“. Атмосфера, в якій виховувала ся тодішня польська молодіж—горяча, душна. „Заговором живе тоді Польща — говорить Адам Белціковский— в голосних судових процесах і в публичних розмовах, на вулиці, заговором також у своїх таємних думках і зібраннях“¹⁾. Не диво, що в такій атмосфері повстає „Konrad Wallenrod“ (1827), електризує сучасну й будущу Польщу, стає її провідною зіркою й підготовляє молодіж до повстання.

Чим було Вильно для Польщі, тим не могла бути Варшава під оком правительства й кермою Шанявского та Новосільцова. В Варшаві творили ся патріотичні товариства, але загалови молодіжи не ставало патріотичного запалу, який був у Вильні. Варшава не мала Зана, Міцкевича, не мала ще під той час і Лелевеля. Варшавський університет не виховував патріотів, молодих ентузіястів, лише продукував всякого рода урядників. А коли й трапляла ся чиста, патріотична молодіж, то се була заслуга не університету, лише власне тайних товариств.

Від 1822 р. починає російське правительство переслідувати тайні товариства й заповняти тюрми цвітом польської інтелігенції. Першою жертвою внало „Towarzystwo Patriotyczne“ у Варшаві. На приказ великого князя втручено до вязниці Лукасїньского та його товаришів. Після слідства, переведеного Новосільцовим, арештовано у Вильні Зана, Міцкевича, Чегота й инш., та позбавлено професорського уряду Лелевеля, Й. Голуховского, М. Бобровского й І. Даниловича. Філярети й Фільомати—розсипались. Здавало ся, що й „Towarzystwu Patriotycznemu“ буде кінець, але не стало ся так. Арешти, а навіть

¹⁾ Adam Belcikowski. Ze studyów nad literaturą polską. Warszawa, 1886, 482.

йтортури (Лукасіньський) не спинили його розвитку, воно далі живе громадить енергію протесту.

Коло 1823 р. навязують ся нитки між Поляками й російськими декабристами. З переговорів, які ведуть ся між ними, ми довідуємо ся самі, як дивили ся тодішні Поляки й Росіяне на українську справу.

Під той час існували в Росії теж тайні товариства, а то: „Южное Общество“, „Съверное Общество“ і „Соединенные Славяне“. Душею полудневої організації й провідником усіх декабристів був — Павло Іванович Пестель. Він невиразним ліберальним ідеям декабристів надав практичний змісл та показав і скристалізував остаточну ціль їх змагань в „Русской Праздъ“. Хоча висловом політичних поглядів „Съвернаго Общества“ був проект конституції Микити Муравйова, все-ж таки душею того товариства був — Кіндрат Федорович Рилеев. Рилеев — по словам Олександра Герцена¹⁾ — „являлся какъ-бы Шиллеромъ заговора и всей молодой Россіи. Его поэма „Войнаровский“ (изъ временъ Мазепы), его народныя легенды и пѣсни проникнуты меланхолическимъ чувствомъ челоуѣка, безповоротно рѣшившаго пожертвовать собою для отечества. Въ нихъ не видно большихъ надеждъ на ближайшее будущее, но ясно просвѣчиваетъ беззаветная преданность дѣлу“.

Пестель задумував до своїх політичних плянів втягнути Поляків і в тім напрямі почав він акцію. „Towarzystwo Patryotyczne“ виділяло від себе Северина Крижановського, який від хвилі увязнення Лукасіньського (1822 р.) був фактичним начальником того товариства, а декабристи Бестужева-Рюміна й Сергія Муравйова-Апостола й почали ся перші переговори в Києві (1824 р.). Бестужев-Рюмін приобіцював Полякам іменем Росіян незалежність (границь покищо не означував), за те жадав від них, щоби на випадок розпочатя революційної акції російською організацією вони унеможливили в. кн. Константинови поворот до Росії та, щоби зробили нешкідним литовський корпус, коли-б сей заявив ся за в. князем.

Декабристи говорили теж про форму будучого правительства в Польщі й жадали від неї, щоби завела в себе республіку. Крижановський не давав російським делегатам рішучої відповіді; він заслонював себе браком формальної повновасти від польської організації, твердив, що питання, на які має дати відповідь, ще не передискутовані як слід в організації, викручував ся, як міг, і вкінці перервав переговори та представив до дальшого їх ведення Гродецького й Чарковського. По тих пертрактаціях Бестужев-

¹⁾ Александръ Герценъ. Заговоръ 1825 года. Берлинъ, 1903, 21.

Рюмін виготовив реферат і в ньому означив умовини, на яких декабристи мали увійти в союз з Поляками. В тім рефераті він предкладав іменем декабристів повернути Польщі державну незалежність і означив границі будучої Польщі, з особна, обіцював уступити Полякам окрім корінно-польських земель також ті губернії, які доси не були помосковщені, себто губернію гродненську та частину виленської, мінської й волинської. В тім напрямі конферував Бестужев-Рюмін із Гродецьким у 1824 році три рази, але ті переговори не довели до ніяких результатів¹⁾.

У січні 1825 р. відбули ся в Києві дальші наради в згаданій справі між Пестелем і кн. Сергієм Волконским з одного та кн. Антоном Яблоновским і Гродецьким з другого боку. Яблоновский заявив російським делегатам, що „Patriotyczne Towarzystwo“ жадає „історичної Польщі“, себто в границях, коли не з 1772, то з 1793 р.²⁾, й хотів мати від Пестеля декларацію, що російський союз годить ся на таку незалежність. Поставленне Яблоновским польської справи в тій формі викликало між декабристами широку дискусію. Остаточно-ж згодили ся декабристи відступити Польщі крім корінно-польських земель також цілу Литву. „Литву нехай собі візьмуть,—говорили вони,—бо вона належить до них правно, але Волини й Поділя, особливо України, ми не можемо їм відступити, бо то відвічна вігчина Росіян“. Кажуть, що Пестель стояв у дискусії по боці Поляків і коли не міг переконати своїх противників, узяв ся на спосіб і задав їм три питання: як довго мала Росія ті краї, як довго мала їх Польща й Литва, і чи перше належали вони до Польщі, чи до Росії? Коли-ж на ті питання він дістав бажану відповідь, тоді він аргументував так: „Коли Польща й пізнійше й довше, як Росія, посідала ті землі, вони належать до Польщі, не до Росії; бо, коли хто схоче відібрати Росії те, що вона набула за пятьсот літ, то де-ж дінеть ся тоді Росія?“ Що до державної форми будучої Польщі й тепер не було згоди: Пестель радив завести республіку, а Яблоновский хотів конституційної монархії³⁾.

Окрім згаданих офіційальних переговорів були також неофіційальні стрічі обосторонних представників. Що говорило ся на тих стрічах—ми не знаємо. Про них лишили ся тільки дрібні й непевні звістки. Досить, що до порозуміння між Поляками й декабристами так і не прийшло.

Як бачимо, Поляки (а так само й Росіяне) перед падолистовим повстаннем мали на оці не український нарід, лише його територію,

¹⁾ Ludwik Kulczycki. Rewolucja rosyjska. Lwów, 1909, 111—113.

²⁾ Lisicki. M. Wielopolski et son temps. I, 51—54 (з книжки Драгоманова „Историческая Польша и великорусская демократія“).

³⁾ Maurycy Mochnicki, op. cit., I. 465—470.

не йшло їм про те, щоби зеднати собі душу українського народу, лише, щоби при помочи Росіян заокруглити собі українськими землями межі „історичної Польщі“. Відповідь на питання, чому саме так дивили ся Поляки на українську справу, а не інакше,—проста. Західна Україна від половини XVIII віку ополячила ся у верхніх верствах свого населення й одинокими її репрезентантами являли ся тепер—темні селяне та сільське духовенство. Східна-ж Україна була помосковцена й її висші кляси слабонькими нитками були звязані з „українством“. Вони гордили ся козацькими традиціями, любили українські пісні й вживали української мови ради звеселення душі, иншими словами, вони кінчиками душі належали до України, а решта їх душі була запродана Москві. Але згодом ті бліденьки симпатії східно-української інтелігенції до України оживляють ся під впливом течій західно-європейського романтизму, набирають яскравіших красок, поширяють ся на західну Україну й стають задатком нашого відродження, а зі ростом нашої національної свідомости змінюють ся і погляди Поляків на українську справу.

II.

Тепер ми придивім ся, як представляло ся польсько-українське питання по падолистівім повстанню в 1831 році. Чи воно поступило вперед, чи стоїть на мертвій точці?

По невдачі падолистового повстання знайшли ся члени польського правительства, послы, старшина, літерати, вчені, журналісти, давнійші варшавські клубісти та все польське військо по-за межами Польщі. В грудні наслідком згогадної амнеції Миколи I для жовнірів і підофіцерів одна частина війська вернула ся в Польщу; друга частина в надії, що революційні події в Європі зложать пригожу констеляцію для Поляків, пішла до Франції, щоби „звити білоперому орлови нове гніздо“ та „вигодувати його своєю кровю на местника вітчизни“. Але надії емігрантів швидко розвіяли ся. Польські революціонери не були бажаними гістьми для французького правительства, що хотіло здобути собі довіре у монархістів св. Союза; Карлісти, що вважали царя Миколу I оборонцем принципів легітимізму, дивили ся на них ворожим оком; лише частина мало впливової інтелігенції, молодіж та робітники проявляли живу прихильність до них¹⁾.

Емігранти без перешкоди дістали ся до Парижа, але вже в кілька тижнів пізнійше, правительство, щоби не громадити в однім місці пального матеріялу, веліло значній частині емігрантів поселити ся на провінції в так званих „закладах“ (dépôts).

¹⁾ Lubomir Gadon. Emigracya polska. Kraków, 1901, II, 8.

Розлука з рідною землею, недостача постійного заняття, нужда та матеріальні клопоти, швидко відбили ся на фізіономії еміграції. Енергія духа почала шукати собі виходу; треба було конче щось робити й емігранти стали мріяти про нову Польщу; одні будували королівство, другі республіку; одні муштрували нові легіони, другі складали різні політичні та соціальні програми, писали відозви, проклямації, завязували комітети, товариства всякого роду; одні одних підозрівали, обкидали болотом,—словом обертали ся в хибнім колі.

Одначе не можна сказати, щоб із хаосу найрізнійших проєктів, плянів і думок польської еміграції не можна було виловити якоїсь провідної ідеї. Осею, довкола якої обертала ся польська думка, було те саме некуче питанне, що й перед падолистовим повстанням, а власне, яким способом Польща зможе вибороти собі незалежність? Одні числили далі на дипломатичні крутарства, інші на симпатії народів, а мало хто на власні сили.

Вже під кінець XVIII віку утворили ся в Польщі два супротивні стороництва—демократичне й аристократичне. Відносини тих стороництв до себе загострили ся протягом 1830—31 р. Причина тому була та, що демократи хотіли ратувати Польщу вільноземом селян, а консервативні аристократи відкладали справу визволу селян на пізнійше й сподівали ся відбудувати Польщу дорогою дипломатичних хитрощів. Ще глибшу пропасть між згаданими стороництвами викопала еміграція.

Провідники демократії завязали 4 марта 1832 р. „Towarzystwo demokratyczne“ і згуртували довкола нього своїх прихильників-емігрантів під гаслом—„wszystko dla ludu przez lud“. Товариство покляло собі за ціль — наділення селян землею та скасування привилеїв. Кожда власність—розумували теоретики демократії—се вислід праці, отже й земля, в яку селяне вкладають свою працю, повинна до них належати. Свої принципи скристалізувало остаточно й оповістило Товариство в 1836 році й розвивало ті принципи в своїх „Okólnikach“ та в журналах. Тих журналів була показна низка; вони виходили в різних місцях і проявляли свою діяльність довше або коротше.

До визначних публіцистів „Towarzystwa demokratycznego“ належали: Віктор Гельтман, Людвик Мерославський, Генрик Каменьський і Войцех Дараш (1808 + 1852), який писав¹⁾, що за-для освободження Польщі з під чужого ярма, треба було дати оруже в хлопські руки, тим часом шляхта не

¹⁾ Wojciech Darasz. O głównych przyczynach bezskuteczności dotychczasowych powstań w Polsce. Pismo Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. Poitiers i Paryż, 1837—43. ч 1, ст. 48 й дальші.

зробила того зі страху, щоби „не втратити загарбаного чужого добра та привілеїв“ і щоби хлоп не зломив „внутрішнього ярма“; шляхта „в покликанню мас до зброї бачила свою згубу та, хитаючи ся між обов'язками для краю й власними інтересами, дала першенство другим, і зготовила упадок вітчизні“, отже єдиний ратунок для Польщі—перобразити шляхотський елемент таким способом, щоби він згубив ся в масі, й покликати масу до боротьби за свободу вітчизни.

Аристократичне сторонництво гуртувало ся довкола кн. Адама Чарториского. Від 1837 року, себ-то від пори, коли прихильники князя забажали прикрасити його голову королівською короною, прозвано те сторонництво монархічним або династичним. Чарториский мав чималі звязки з європейськими дворами й мріяв зі своїми сторонниками відбудувати Польщу дипломатичними хитрощами. Діяльність Товариства в тім напрямі коштувала багато грошей і труду, але не принесла бажаних овочів, тільки—гіркі розчаровання. Невдалою була й публіцистична діяльність сторонників кн. Чарториского. Грошей було в них доволі, бракувало їм тільки—визначних публіцистичних сил.

По-за згаданими двома сторонництвами займали ся публіцистичною ще дрібні групи або визначні одиниці, що не хотіли належати до жадного сторонництва й промовляли від свого імени. З поміж тих одиниць здобули собі перше місце — Маврикій Монацький, талановитий автор книжечки „O literaturze polskiej w wieku XIX (1830) та нескінченої, блискучо написаної книги „Powstanie narodu polskiego“, і славний історик Йоахім Лелевель“. Перший пропагував з великим талантом свої демократичні ідеї в часописи Михайла Подчашинського „Pamiętnik emigracyi polskiej“; другий агітував за наділенням хлопів землею й гостро виступав проти аристократії. Якийсь час захоплював своїми палкими промовама й поезіяма—Петро Семененко. Багато шуму й крику робили на еміграції: Йосафат Болеслав Островський (Ян з Побуян), Ян Чиньський та інші.

На полі публіцистики попробував пера й геніяльний Адам Міцкевич. Завдяки його заходам почала виходити 4 листопада 1832 р. невеличка часопись „Piełgrzym polski“. В тій часописи писав Міцкевич статті, в яких торкав ся біжучих питань і розвивав ідеї, порушені в „Księgach narodu i piełgrzymstwa“. Хоча статті Міцкевича не зробили бажаного впливу, противно придбали йому ворогів, він іще раз узяв ся був за публіцистику: в 1849 р. оснував політичний журнал „La Tribune des peuples“, але й тим разом мусів випити гірку чашу¹⁾.

¹⁾ Piotr Chmielowski. Historia literatury polskiej. Warszawa, 1900, IV, 29—43, 63—64 i 110—111.

З позовклих листків еміграційних журналів можна зібрати ідеї, з яких зложить ся образ думки Поляків про Українців. Як дивили ся Поляки на польсько-українську справу й які були в них тенденції супроти України, не без інтересу буде простежити.

Що під польським народом розуміли Поляки також і Українців, про те свідчать найліпше слова анонімного співробітника „Towarzystwa demokratycznego polskiego“, огниска польської думки¹⁾. Він поділив „польський нарід“ на дві головні галузи—Поляків та „Русинів“. „Славянський діалект тих останніх (себ-то Русинів)—пише він—зовсім не ставить перепони до передачі гадок і взаємного порозуміння. Поляк Русина, Русин Поляка може зрозуміти. Се важна річ у революційній роботі, се гарний ґрунт національної єдності. Для мужиків Поділя та України нема красшого гасла до повстання, як визвіл з під ярма неволі; ніщо більше не зелектризує їх, як просте слово свободи. Треба лише промовити їх власною мовою: нема пана, нема хлопа, нема панщини, даремщини, пропінації! Не можна рівняти тих мужиків з жадними іншими, подібно, як вони безпросвітними. Але в них такий здоровий розум, що він робить їх великими. Коли зараз на вступі не дасть ся їм виразного прикладу тої свободи, до якої ми привабимо їх, вони зразять ся, в них пробудять ся підозріння. Для того-ж треба дати їм недвозначну за поруку, що польська справа—се справа хлєпська, їх справа; власники, що спротивлять ся тому, повинні бути покарані; а тої відгук свободи блискавкою пробіжить ту розлогу країну та викличе загальне повстанне. Чи-ж Гонта може йти в парі зі справжніми визнавцями демократичних принципів?—а проте на гасло визволу з під шляхетської перемоги, згромадила ся біля нього непроглядна юрба хлопів і королівська річ-посполита немало мала клопоту, щоби повернути їх до давнього порядку. Звиклий до біди та важкої праці нарід ніколи не покине свого прапору, і як сарана, посуваючи ся вперед, лежить густою та широкою хмарою, так і повстанне на Поділю та Україні знайде готових всюди і всіх без виїмку“.

Червоний демократ хотів зворохобити українського селянина до участі в польським повстанню, обіцяючи йому за те свободу та землю. Дарунок безперечно коштовний; тільки б да, що Польща для українського селянина була прикрим сном, що український хлоп у данім випадку мав іти за голосом жертводавця й взяти собі обіцяний дарунок огнем та ножем. Коли не підписаний демократ, певне видний член „Towarzystwa demokratycznego“, все таки хоч осторожно добирав ся до української душі та шанував українську мову, то орган Лелевеля

¹⁾ Towarzystwo demokratyczne polskie. Poitiers, 1838, 41—43.

„Orzeł Biały“ хотів поступити брутально з українським селянином. Він не обмотував правди в бавовну, не ховав своєї задньої думки за пазуху, а говорив просто й отверто: В українського хлопа тверда, груба шкіра, треба зняти її з нього, треба дати йому тоншу, польську шкіру й що-йно тоді нехай проливає він кров за „Польщу від моря до моря“. Шляхтич та хлоп—кликав „Orzeł Biały“¹⁾—„мають прийняти новий хрест супроти рівности, стати рідними дітьми Вітчизни—одної вартости громадянами Польщі: Литвин, Жмудин, Татарин, Русин і т. д., католик, протестант і нарешті Жид, мають прийняти загальну назву „Поляк“ і збиті в одну могутню масу мають підняти велику круціяту проти чужоземних ворогів“... Правда, „Orzeł Biały“ дає українському селянинові до гурту й польського шляхтича й Литвина й Татарина й Жида і т. д., але те товариство—слабий плястер на рану, яку він хотів завдати йому. Згодом зрозумів „Orzeł Biały“, що не так легко піде задумана ним хірургічна операція і в кілька літ пізнійше дивився на українську справу вже иншими очима. „Нехай патріоти—говорив „Orzeł Biały“,—не устають у роботі, нехай шукають за слабими місцями Москви!.. Надто повинні польські патріоти зблизитися до Малорусинів (małorusinów), вказуючи їм на їх занедбану національність, їх козацько-донські привілеї. Мала-Русь—се найслабше місце Москви, там вона має єдину резерву збройної сили. Там раєна Москва дістане смертельний удар“²⁾.

Поляки знали, що Росія не прихилила українського селянина до себе, навпаки вона давила його й відпихала від себе, через те й думали вони, що треба польським патріотам тільки показати селянинові рай свободи й він ухопить за зброю, поцілить колюса в ахієву п'яту, колюс повалить ся на землю, і—воскресне одна, велика, неділима Польща. Не менше вірили польські демократи в польські симпатії галицького селянина. В душі руського селянина в Галичині—думали вони³⁾—живуть ті самі почування свободи та рівности, але пекельна політика правительства, що вдержує його в постійній боротьбі з панамі (шляхтою), ослаблює його прихильність до рідного краю“.

Між членами „Towarzystwa demokratycznego“ не бракувало й горячих ентузіастів, які ідеалізували Україну; бачили в ній невичерпане, кипуче жерело свіжої, нової, непочатої сили, негасаюче огниско життя й віщували їй месіянстичну місію в поступі Європи.

¹⁾ „Orzeł Biały“. Pismo wyłącznie poświęcone wyjarzmiającej się Polsce. W Brukselli dnia 29 czerwca 1841 r., № 40.

²⁾ „Orzeł Biały“ з 20 січня 1848 р., № 20.

³⁾ Towarzystwo demokratyczne polskie. Poitiers, 1838, ст. 40.

„Руський нарід — пише молодий Петро Семененко¹⁾—се 'серце славянського тіла.

Загадкова країна... Здаєть ся, що її призначенне—вічна обнова суспільства... Де інде сповнили ся призначення, яких тут був початок. Де інде цвили народи, доспівали, бачили свої спадаючі овочі. Тут навпаки, тут іще не доспіло ніщо. Се країна починів. І хоча стільки лихих та щасливих пригод пройшло над її головою; хоч стільки призначень розвязало ся під її оком; ще й сьогодні в ній все варить ся та кипить: мабуть там тліє огниско життя непогаслим вогнем. І коли ті зародини діждуть ся своєї спілості?—Руський нарід усе рішав у Славянщині... До котрого з двох народів (Польща й Росія) він прихилив ся, тому запевнював він владу... Ми ворожимо гарну будуччину тому славянському народови; ми пророкуємо йому гарне післанництво. Він, зосередивши в собі все, що має Европа живого, опертий на своїм вельми могутнім руським живлі, яке проявляєть ся у величній формі, буде сильним чинником у руху суспільства, в його поступі до що раз більше великанських форм, до що раз висших призначень“²⁾.

Не менш ентузіастично, хоч із національно-польським забарвленням, пише про Україну другий Поляк, який уважає її „істотним живлом політичної сили Польщі“. „Треба було руський братній нарід—його слова³⁾— визволити, переобразити його політичною свободою; не вкладати на него ярма й не нищити безстидним переслідуванням

¹⁾ Петро Семененко родив ся в 1814 р. в Пінску й з роду був Білорусином. Його родина була й зістала ся православною. Дома говорено по-російськи. Польського духа набрав ся він у школах у Тикотині; гімназію скінчив у Крожах; університетські студії почав у Вильні в 1830 р. Потім брав він участь у повстанню й емігрував у Францію. На еміграції належав він до перших членів „Towarzystwa demokratycznego“. В 1835 р. еміграційний журнал „Północ“ писав, що Семененко „miał w Polsce wynaleść narodowość ruską“. Яньський втягнув Семененка до міцкевичівського гуртка, який хотів обновити Польщу релігійним духом, і під впливом Яньського він вступив до „Bractwa Służby Narodowej“, з якого повстало пізнійше „Zgromadzenie Zmartwychwstańców“. Семененко висвятив ся на ксендза в 1841 р. В Римі навязав Семененко сердечну приязнь з Гоголем і Гоголь під впливом розмов і з ним, як пише о. Кайсевич, „do katolicyzmu i Polski mocno się był wtedy skłaniał“. Важнійші писання Семененка; „Prawda o kościele Bożym“ (1843). „O magnetyzmie“ (1850), „O magii, a szczególności o stolikach“ (1857), „Biesiady filozoficzne“ (1858). Фік перед смертю Семененка (✠ 1886) цитав його о. Павло Смоліковський, чи почуває себе Русином. „Так—відповів Семененко,—ale mnie zachwyca historia Polski“, себ-то думав він про історичне післанництво Польщі. (Ks. Paweł Smolikowski. C. R. Maciejowski a Semenenko. „Świat Słowiański“, VI річ., т. II; P. Chmielowski, Historia lit. pol., 1900, т. IV, ст. 42).

²⁾ Postęp, arkusz piąty (1834), ст. 70—73.

³⁾ Nowa Polska, Oddział trzeci, broszurek czterdziesty czwarty, piąty i półarkusz, ст. 171.

Його останніх надій, віри та національності; не годилося викликати розпуки, гордості, пімсти та героїзму невільників, сфатизованих вродженим почуттям свободи; невільників, в яких велике серце, смілий ум та меч, що може побідити колись... Може манить мене захоплююче прочуття, може милить мене пророче натхнення, але там—над берегами Дніпра—наша будуччина: там нова доба, там відродження Польщі“...

Не треба забувати при тім, що між емігрантами—головно аристократією—панував дісонанс у гимні в честь України; панували „nieśluszne uprzedzenia“ до українського народу. Той дісонанс силкував ся затерти своєю повагою князь Адам Чарториский. Старий, досвідний дипломат, умів добирати ся до великопанського серця, знав, на якій струні заграти своїм товаришам і тому такими аргументами старав ся вилічити їх з „nieślusznego uprzedzenia“¹⁾: „На Русинів впали найбільше суворі переслідування нашого гнобителя, а проте вони на багатьох місцях показали непохитність, гідну мучеників. Се одно вже повинно сильно прихилити до них серце кожного. Надто не один із нас виводить від них свій рід і не повинен забувати, що його предки зачисляли себе між них. Шануймо отже їх обряди, їх звичаї, їх оригінальну мову, так зближену до нашої. Адже ж наша література приняла від них їх традиційні пісні й ними оживила ся. Русини, подібно, як Литовці—наші брати й один нарід; вони так само стогнуть під чужим ярмом; нема тут різниці, є лише спільна справа, повинно бути одно братнє почування й одно зі всіх сил змагання—освободження всіх...

З наведених голосів польської еміграції видно, що Поляки отямили ся по падолистовім повстанню, переконали ся, що ніяке повстання не вдасть ся без „маси“ й почали придумувати способи, якими би можна ту „масу“ притягти на свій бік і вжити її до своїх політичних цілей, себто до відбудовання Польщі в давних її межах. В тій цілі вони почали від тепер словом і друком голосити свободу, рівність та братерство; почали пропагувати знесення станів і привілеїв та проповідувати знесення панщини й наділення селян землею, яку вони обробляють. Що більше, червоні демократи хотіли навіть затерти всякі сліди по шляхті й бажали перетопити її в одну масу, оперту на народі, якому-б була одна назва „Поляк“.

В політичних плянах Поляків немалою ролю мала відіграти—Україна, „серце словянського тіла“, „істотне живло політичної сили Польщі“. „Powstanie w Polsce—писав Маврикій Моханцький²⁾—potrze-

¹⁾ Mowy Xięcia Adama Czartoryskiego od roku 1838—1847. Paryż, 1847, str. 93—94.

²⁾ Maurycy Mochnacki, op. cit., II, 499.

buje stepu i czystego powietrza“; очевидна отже річ, що українські території найліпше надавали ся до будучого повстання. Тому треба було конче як небудь роздути запал до польської справи в українських селян. Поляки не знали своїх селян, тим більше вони не знали українських, й тому справа приєднання їх для польського повстання вида-ла ся їм доволі легкою, тим більше, що про національну окремішність Українців вони й не думали.

Їм здавало ся, що досить буде промовити до селянина „його власною мовою: нема пана, нема хлопа, нема панщини, даремщини, пропінації“ й вияснити йому, „що справа Польщі, се справа рівности та свободи, що неволя селян походить із того, що обивателі, маючи руки звязані противником, не можуть ані поправити ані змінити краєвих законів, що самі тиснені податками мусять утискати підданих...“ ¹⁾ Але у селянина дійсно був „здоровий розум“ і він на полову не дав зловити себе.

Золоті були слова Поляків про свободу, рівність і братерство, але вони не принесли золотого колоса. Чому? Бо їх слова проповідували ся в теорії, але не переводили ся в практиці. Навіть Адам Міцкевич піддав ся впливови свого часу. В листі до галицьких приятелів він не думав під той час про визвіл селян від панщини. В згаданім листі ми знаходимо такі слова: „Трудитися для народнього інтересу се значить трудити ся для свободи й рівности. Оттим то всі верстви людности треба допускати й заохочувати до тої праці. Князь, граф, селянин і жид потрібні нам однаково. Кождого з них треба переробити на Поляка... Хлопам не лише взагалі віщувати ліпшу будучину, але й особливо, скільки лише можна, поправляти їх матеріальний стан. Приміром таким, що знані з запалу для народної справи, таким, що їх діти воювали в Польщі, коли можна, надавати власність і увільнювати їх від чиншів, будувати їм дома, купувати худобу“.²⁾ На око отже ріжнив ся Міцкевич у своїх поглядах на справу цілковитого знесення панщини від більшої частини польської еміґрації, але в дійсности ся ріжниця лише теоритична. Золотоусто проповідувала велика більшість еміґрації знесенне станів і привілеїв та наданне селянам свободи та землі, яку обробляли, на ділі-ж і вони в глибині свого серця не думали инакше, як Міцкевич. Що так було, показують факти. Коли в 1837 році виринула гадка, щоби Демократичне Товариство зілляло ся зрештою еміґрації, демократи, які домагали ся перетоплення шляхти з „масою“ в одну органічну цілість,

¹⁾ Адам Міцкевич. До галицьких приятелів. Переклав і пояснив др. Іван Франко. У Львові, 1903 ст. 40.

²⁾ Ibidem, 41—42.

відкинули ту гадку значною більшістю голосів і виразно зазначили в маніфесті з 8 августа 1837 р., що не хочуть спільної праці з і шляхтою¹⁾. Залівський, який у 1833 році впав в Галичини в Росію з кількома малими відділами й хотів вести проти неї партизантську війну, признаючи для неї тереном Волинь, Поділе та Україну (перший плян зреалізованя гадки емігрантів перенести повстанне на українські землі), не осмілив ся у своїй інструкції для окружних орг'анізаторів партизантки оголосити свободу для селян і знесенне панщини, відкладаючи ті реформи до budouчого сойму самостійної Польщі²⁾. Нарешті, коли по падолистовім повстанню потворили ся тайні патріотичні товариства в Галичині, засновані на доктринах Демократичного Товариства, головною метою агітації, яку вела молодіж, що належала до тих товариств, було прогнанне Німців і відбудованне Польщі, а свободу селян та знесенне панщини вважало ся лише способом до осягнення цілі³⁾. Не дивниця отже, що польські агітатори не зробили ніякого впливу на селян, навпаки, ті селяне брали участь у націпці за „проповідниками свободи“ і віддавали їх австрійському правительству.

З висше сказаного висновок: Коли перед падолистовім повстаннем Поляки зовсім не мали на оці селян, які жили на українській території, а йшло їм тільки о мертву територію, якою хотіли заокруглити межі відреставрованої Польщі, то по падолистовім повстанню вони вже силкують ся приеднати для своїх політичних плянів селян і показують їм певні симпатії. Очевидно, ті симпатії були для селян пляточними й не принесли бажаних овочів. Так отже теоретично посунуло ся вперед польсько-українське питання, але практично воно все ще стояло на мертвій точці.

III.

Важним етапом у розвитку романтизму в літературі являєть ся народня словесність. Перший клич повороту до свіжого, чистого жерела народної поезії вийшов з Англії. В 1724 і 1725 р.р. видав Allan Ramsay збірки шкотських народних пісень п. з. „The tea-table miscellany“ і „The evergreen“. В 1765 р. появил ся в Лондоні збірник народних пісень єпископа Томи Персі (Thomas Percy, lord bishop of Dromore) п. з. „Reliques of ancient english poetry: consisting of old heroic ballads, songs, and other pieces of our earlier poets; together with some few of later date“. В тим самім часі написав Макферзон „Пісні Оссіяна“. Макферзонова містифікація була така

¹⁾ Іван Заневич. Знесенє панщини. Львів, 1895, ст. 25.

²⁾ Ibidem, ст. 37.

³⁾ Ibidem, 54.

вдатна, що довгі часи збірка вважалась оригінальним твором Оссіана, а не—Макферсона.

Згадані збірники викликали велике одушевлене в Німеччині й дали товчок до романтичної поезії та дослідів над народною словесністю. Бірбер під впливом збірника Персі почав писати свої балади, з яких „Ленора“ (1773) наробила багато шуму в європейській літературі та принесла авторови безсмертню славу¹⁾. Гердер став збирати народні пісні й розпалював любов до них у молодого Гете. В кінці Арнім і Brentano видали в 1805—1808 р.р., в Гайдельберзі, трехтомовий збірник народних, німецьких пісень п. з. „Des Knaben Wunderhorn, alte deutsche Lieder“. Збірник не представляє сьогодні великої наукової вартости: видавці не записували пісень у їх первіснім виді, з усіма фільольогічними нюансами; вони підбирали для свого збірника тільки ті пісні, які видались їм гідними збереження; вони шліфували де-які пісні, де-що пропускали в них, поде-куди доповняли їх. Та хибі збірника з наукового боку щезають з огляду на їх загально-національне значіння для Німеччини. „Des Knaben Wunderhorn“ являєть ся золотим кільцем, що лучить минувшість німецького народу з його теперішністю; він стає важним чинником в еволюції німецького романтизму; він дає товчок до розвитку германістики; він нарешті будить національну самосвідомість і патрі-

¹⁾ А. В. Шлегель писав, що „Ленора“ — се „Kleinod, der kostbare Ring, wodurch Bürger sich der Volkspoesie, wie der Doge von Venedig dem Meere, für immer antraute. Гете деклямував її залюбки. В Англії вона викликала цілий ряд перекладів (найкрасший Вальтер Скотта) й послужила сюжетом для нових творів; нею захоплювали ся такі поети, як Шеллі, Кольрідж, Вортсворт та інші. М-те Сталь помістила естетичний розбір її в книзі „De l'Allemagne“. На російській мові вона появилась у перерібці Жуковського на сторінках „Вѣстника Европы“ в 1808 р. п. з. „Людмила“, а пізнійше у докладнім перекладі п. з. „Ленора“. В Польщі сюжет з „Ленори“, взятий Юліяном Урсіпом Немцевичем, до „думи“ п. з. „Aloudzo i Helena“ („Pisma rozmaite“), I, 1803); пізнійше написав Немцевич, уже з написом „балади“, поезію „Malwina“, яка що до змісту й полробиць являєть ся копією „Ленори“. Лях-Ширма надруковав у „Pamiętniku Naukowym“ баладу „Kamilla i Leon“ (1819),—очевидне наслідування „Ленори“, а опісля помістив там-же статю п. з. „Uwagi nad balladą Bürgera“ й навів польські варіанти сюжету „Ленори“. Наслідуванням „Ленори“ являєть ся також Балада Томи Зана „Nerguna“ (1824). Сюжет „Ленори“ обробив Міцкевич у баладі „Uciezka“. „Ленору“ переклав Одинець (Poezye Wilno, I, 1825). На Україні сюжет „Ленори“, розповсюджений між народом, опрацював Лев Боровиковський у баладі „Маруся“ (1829); переклад Біргерової „Ленори“ звернув увагу не лише поетів та естетиків, але також і фольклористів (Вольнер, Псіхарі, Політис, Созонович, А. Н. Веселовский, Шішманов та інші), які слідають за жерелом, мандрівкою та звязками варіантів сюжету.

отизм. За прикладом Арніма й Brentano пішли й інші, з поміж яких здобули собі славу брати Я. і В. Грімм, видавці німецьких казок.

В Польщі¹⁾ перші проби студіювання селянського життя та збирання етнографічного матеріалу проявляли ся дуже несміло. Погорда до народної словесности в Польщі була така велика, що коли вірити словам Яна Сьнядецького („Uwagi o fizycznym wychowaniu dzieci“), нянькам заборонювано співати народні пісні польським дітям. Не диво проте, що, коли хто хотів надрукувати свої етнографічні записи, робив се анонімно й то в кільканадцять літ пізніше, напр. невідомий автор статі „Obrzędy weselne ludu wiejskiego w gubernii mińskiej, obserwowane w latach 1800, 1-szym i 2-gim“. („Tygodnik Wileński“, 1819, № 132). Про неопубліковані етнографічні матеріали Матея Нелюбовича ми знаємо лише з принагідних заміток Чацького. Збірка народних пісень, записана Йоахімом Лелевелем що в 1801 р., не побачила світа ніколя.

Перший Ян Альбертранді, презес „Towarzystwa przyjaciół nauk“²⁾, відважив ся надати санкцію етнографічному рухови своєю промовою у 1800 році. Запал до народної словесности прокинув ся у Тадея Чацького³⁾. Майже всі його праці, писані по 1800 році, оперті на результатах власних дослідів та висновках, роблених із північних „заб“, шкотських пісень, та народної словесности польського та українського народу. Особливо його книга „O litewskich i polskich prawach“ містить у собі багато етнографічного елемента. На важність етнографічних дослідів показав Гуґо Коллонтай і зложив для них широку програму.

Ідеї Альбертранді, Чацького та Коллонтая не зістали ся без сліду. В 1804 році висилає „Towarzystwo przyjaciół nauk“ депутацію на Литву за-для зібрання етнографічних та лінгвістичних матеріалів. В 1805 році публікує виленський університет відозву п. з. „Punkta do zebra-
nia spostrzeżeń i wiadomości w przedmiotach fizycznych“ з просьбою збирання відомостей про чари, ворожбу, ліки й т. и. В 1806 році звертаєть ся Кс. Богущ у розвідці п. з. „O początkach narodu i języka litewskiego“ (надр. в річниках „Т. Р. N.“, VI, 150) до виленського

¹⁾ P. W. Dropiowski. Pierwsze ślady zajęcia się twórczością ludową w literaturze polskiej XIX w. (1800 — 1818) (Sprawozdanie c. k. wyższego gimnazjum w Rzeszowie za rok szkolny 1900, ст. 15—44).

²⁾ „Towarzystwo przyjaciół nauk“ основане в Варшаві в 1800 році й мало на меті розвиток науки на рідній мові. На зразок того товариства засновано в Кракові в 1817 р. „Towarzystwo naukowe“, як існує й доси під назвою „Akademii Umiejstności“

³⁾ Тадей Чацький (1765—1813)—творець Кременецької гімназії, яка дістала в 1818 році назву „ліцея“ й продовжала свою діяльність до 1833 р.

університету, щоб той зорганізував товариство, яке заняло-б ся записуванням „słów, przysłówiów, podań, pamiątek starożytnych i żeby tymi sposobami język litewski od blizkiej zagłady uratowało“ й рівночасно подає він у тій розвідці на зразок кілька народних пісень,—на думку Дропйовского—взятих з додатку німецько-литовського словника з 1747 року п. з. „Littaũisches-deũtsches und deũtsch—littaũisches Lexicon von Philipp Phuid“. В 1807 році оголошує „Towarzystwo przyjaciół nauk“ конкурс на тему народного будівництва й відгомонам того конкурсу являється розвідка Петра Авгнера „O świątyniach“ (річник „Т. Р. Н.“, 1811, т. VII). В 1809 році звертає увагу В. Суровецкий у розвідці „O sposobach dopełnienia historyi i znajomości dawnych Słowian“ (надр. в річнику „Т. Р. Н.“, т. VIII) на народні перекази, побут, обряди та забобони, додаючи, що в „wzgardzonych tych śmieciach“ можна віднайти неоцінені жерела знання. В своїх відчитях на засіданнях „Towarzystwa przyjaciół nauk“ торкається народної творчости також—Станіслав Сташиц.

Для українського дослідника найцікавіші з того часу дві публікації о. Гіжицького й Ігн. Червіньського. Перший видає у Варшаві в 1810 році брошуру п. з. „Rys Ukrainy zachodniej“; другий друкує у Львові в 1811 році книжку п. з. „Okolica zadniestraska między Stryjem i Łomnicą, czyli opis ziemi i dawnych kłesk lub odmian tej okolicy, tudzież jaki jest lud prosty dla religii i pana swego? Zgoła jaki on jest? W całym sposobie życia swego, lub swych zabobonach albo zwyczajach?“, до якої увійшла перероблена, анонімно в 1805 році надрукована стаття п. з. „Swactwa, wesela i urodziny u ludu polskiego na Rusi Czerwonej, przez obywatela tamtego kraju opisane“. Гіжицький боронить у своїй брошурі український нарід та його пісні від нападів Гаммарда, автора брошури „Podróż w Polsce“. „Lud to—пише о. Гіжицький—wychowany z kolebki między dzikimi kołmi, przyuczony do bronі i zagrzany pieśnią dziadów, wziewa z młodości ducha zuchwałego, co go ślepi nad niebezpieczeństwem... Pieśni ukraińskie mają także zaletne własności; dumy ich i furmy, nucone na krajowej cytrze nie bez powabu. Zwyczaje przy obchodach solennych, a mianowicie przy slubach, szczególne są i właściwe. Łączą się z przesądami, jak u narodów ciemnych, a przechowują od czasu niepamiętnego. Poznanie ich ciekawe, wzywa badacza“. В книжці Ігн. Червіньського, як завважає Дропйовский, не знайшло ся місця на міти та перекази; хоча в другій її частині ми стрічаємо багаті оочі обсервації над народом та його життям, але нема там навіть згадки про духову творчість народу. Книжка цікава головню тим, що в ній опишує автор вдачу, обряди й одяги українського народу, переказує його повіря й забобони та дає багатий матеріал з обсягу демонології та лічництва.

Надії Поляків на щасливу звізду Наполеона й їх участь у битвах під Москвою та Липськом—спинили етнографічний рух у Польщі. По віденській конгресі, який прохолодив горячі польські голови, — наново прокидується в Польщі рух на етнографічному полі.

В 1816 році сякається А. Орховський у розвідці п. з. „Discours sur l'origine de la Pologne etc.“ скласти початки передісторичної Польщі на основі легенд та переказів. У тім-же році містить варшавський університет у своїм органі „Dziennik Wileński“ на припоручення російського міністра просвіти гр. Олександра Розумовського перекладом із російського „Instrukcyę do układania po gimnazyach i szkołach powiatowych zapisów w przedmiotach różnych nauk“, в яких покладено спеціальну вагу на збирання народних переказів та пісень. Від 1817 року друкує Теодор Нарбут у „Tygodniku Wileńskim“ цілу низку історичних розвідок п. з. „Badania starożytności litewskich“, в яких ми стрічаємо багатий етнографічний матеріал із Литви, Білої Русі, а навіть із Росії. Рівночасно появляються в 1817 році дві розвідки: Марії Чарновської п. з. „Zabytki mitologii słowiańskiej, w zwyczajach wiejskiego ludu na Białej Rusi dochowane“ (Dziennik Wileński, том VI) та П. Ф. Крулківського „Rozprawa o śpiewach z muzyką i o zastosowaniu poezji do muzyki“ („Pamiętnik warsz“, т. IX). Праця Чарновської інтерна не лише через те, що в ній авторка живо малює вірування та обряди білоруського народу („Купала“, „Radawnica“, „Rusalki“), але цінна особливо тим, що в ній вона звертає увагу на естетичний бік народної творчості. Не менше важна й стаття Крулківського, який бачить красу в народних піснях та перший із польських етнографів ставить їх за взір до наслідування.

Під той час здобуває собі широку популярність—Адам Чарноцький (1784—1825), відомий як Зоріян Доленга-Ходаковський¹). Обставини життя, а саме окруження селян та близькість до них, зробили з Чарноцького горячого піонера етнографії. Чисто етнографічну діяльність починає він у 1812 році і продовжує її до 1817 року; від того часу починається вже його археологічна діяльність. „В куценькій козушині, з торбинкою за плечима і фляшкою горілки під пахою— як оповідає нам про нього Вацлав Залеский—він ходить від села до села, від попа до попа, від органіста до органіста, від одної бабиспівачки до другої, від одного сільського лірника до другого, і скрізь то просьбою й намовою, то частованнем і примусом, то побачивши сам пісню, вміє видобути все, що лише доторкало ся Славянства“. Сім способом Ходаковський обійшов Волинь, Поділе, Київщину, Полтавщину й Галичину та

¹) Василь Доманицький. Піонер української етнографії (Зоріан Доленга-Ходаковський). (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. LXV, 1905 р.).

зібрав близько дві тисячі українських пісень. На жаль, записи Ходаковського за його життя не були опубліковані та й досі не появилася й десята їх частина. Все-ж таки займає він видне місце не лише в історії польської, але й української етнографії, вже хоч би через те, що своєю появою він вплинув посередно на Максимовича та М. В. Гоголя й викликав у польських кругах галицької молоді інтерес до української народної поезії, якого оwoчами були збірки: Вацлава з Олеска (Залеского) у 1833 р. й Жеґоти Паулі в 1839—1840 р.р. та обемисті книги Оскара Кольберґа („Pokusie, obraz etnograficzny“ (том I, Краків, 1882, ст. IX+360; том II, Краків, 1883, ст. 300; том III—IV, Краків, 1888—9, ст. VII+239+I+VII і 328 і том V, Краків, 1904, вид. др. Здзярського) та „Wołyń. Obrzędy, melodye i pieśni“ (посмертне видане Ст. Фішера, Ф. Шопського і Йосифа Третьяка; Краків, 1907, ст. XII+450).

IV.

Рівночасно з розвитком демократичних ідей та рухом на полі етнографії ширяться в Польщі славянофільські ідеї та гомонить поклик до оригінальної („własnorodnej“) творчості в літературі.

Польське славянофільство бере початок у половині XVIII століття (Яблоновського („L'empire des Sarmates“) й глибоше запускає коріння при кінці XVIII й на початку XIX ст.¹⁾ Появляються визначні Поляки, як Коллонтай, Сташці, Вороніч, Лінде та інші, що навіязують нитки зі Славянщиною, та при помочи наукових праць і поетичних творів шукають у славянофільстві нових основ до відродження упавшої Польщі. Гуго Коллонтай пише фантастичну історію про початок Славян. Станіслав Сташці мріє у своїй поемі „Ród ludzki“ про федерацію Славян під протекторатом Росії. Ян Павло Вороніч величає в своїх поетичних творах минувшість Славян і називає їх „дітьми одного батька“. Самуїл Богумил Лінде працює над великим словником під кличем Чацького: „Польщі вже не має, так збережимо хоч мову „Już niemasz Polski, zachowajmy język“) та зіставляє польські слова зі словами головних словянських мов. Ян Непомуцен Коссаковський друкує в 1803 р. „Rzut oka na literaturę czeską i związek języków słowiańskich“. Олександр Сопіга в книзі „Podróże po krajach słowiańskich odbywane w latach 1802 i 1803-im“ подає свої замітки про характер, звичай та ному

¹⁾ J. Tretiak, op. cit., 100—110; Edward Woroniecki „Słowianofilstwo Królestwa Kongresowego („Świat słowiański“, за серпень 1910 р.); P. Chmielowski, op. cit., том III, ст. 31—33.

Хорватів, Морляхів і Босняків. Валенти Скорохуд Маєвський звертає увагу в першій частині своєї праці „O Słowianach i ich obratymcach (1816 р.) на спорідненне словянських мов із санскритом. Адам Чарноцкий (Зоріян Доленґа-Ходакський) говорить у розвідці „O Słowiańszczyźnie przedchrześcijańskiej“ (1818) про спільні нитки між Славянами та вказує на вагу народних пісень. Гнат Бенедикт Раковецкий, публікуючи „Prawdę Ruską“ (1820—1822 в двох томах), пише у вступі про звичаї, обичаї, права, релігію та мову давних „słowiańskich i słowiańsko-ruskich“ народів та подає текст і переклад „відкритої“ старої, чеської поезії. В кінці Вавжинец Суровецкий дає своєю книжкою „Śledzenie początku narodów słowiańskich“ (1824) привід Павлови Шафаржікови до праці над тим самим предметом.

В атмосфері того славянофільства виховується Казимір Бродзінський, а пріє Йосиф Гене Вроньський¹⁾ про сотворенне „bractwa ducha świętego“ під протекторатом Росії й зароджують ся перші зерна симпатії до Славянщини в душах Міцкевича, Богдана Залеского, Юлія Словацкого²⁾ й інших.

Згаданий уже нами Вороніч накликавав Поляків під кінець XVIII ст., аби вони „własne we wszystkim tworzyli oryginały“ й то не тільки в сфері політичного та суспільного життя, але також, аби і на літературній ниві не занедбували „własno godnej“ творчости. Поклик Вороніча прийшов не впору й не знайшов відгону. Поляки далі наслідували французів і довели те наслідуване до того, що легковажили рідну літературу та вживали французької мови в товариській розмові. Казимір Бродзінський так характеризує ті часи в поезії „Żal za polskiem językiem“:

Mało co w plennej Polsce polskiego się rodzi,
W rozmowach dziwnie język z obcym się kojarzy,
Po francusku spór wiedziem o polskich pisarzy...

Під той час, у 1813 році, появилася голосна книга пані Стальп. з. „Про Німеччину“. Коли-б книга була написана не на французькій мові й не славним письменником, вона була б пройшла безслідно, але вона написана і на французькій мові і вийшла з під блискучого пера пані Сталь,—мала отже всі вимоги, щоби бути прийнятою з ентузіазмом. Правда,

¹⁾ Міцкевич позичив від Вроньського слово „месіянїзм“ і надав йому містичне розуміння. Від Міцкевича думка відродження людства при помочи польського народу, отримала назву „месіянїстичної ідеї“.

²⁾ Ks. K. J. Kantak. Słowacki i Słowiańszczyzna. („Świat słowiański“. Czerwiec, 1908 r.); Edmund Kołodziejczyk. Słowianofilska pieśń słowiańska. (Ibidem. Styczeń 1911).

Полякам могло не подобати ся, що пані Сталь хвалила Німців, але, коли слова похвали походили від золетоустої французької письменниці, — треба було схилити перед ними чоло. Від 1815 р. ми бачимо в перекладі численні фрагменти з книги „Про Німеччину“, друквані у варшавських та виленських журналах. З тих фрагментів вельми цінний для Поляків — один, надрукований у 1816 році в „Ramiętniku Warszawskim“. В тім фрагменті пані Сталь, виступаючи проти наслідування французького смаку в літературі чужинцями, сказала: ... „справжньою силою кожного народу — його власний і йому вроджений характер; наслідування чужоземщини — се безоглядна обидарідного краю... В наслідуванню гине натура та життя: справедливо проте до гальоманів, до творів, наслідуваних з французького, можна би приложити похвалу з Аріоста, що її дав Орлянд своїй коняці, яку волік за собою: вона — говорив він — має всі визначні прикмети, тільки одна в неї хиба — нема в неї життя. Тепер, коли всім надоїла французина, прийшли в пору золоті слова пані Сталь, вхонили Поляків за серце, поставили їм перед очі тїнь Воронїча й навчили їх цїнити його поклик до творення „własnych we wszystkim oryginalów“, до „własnorodnej“ творчости в літературі...¹⁾

Ідеї Воронїча й пані Сталь з одного боку, та живий приклад Зорїяна Доленґи Ходаковського з другого боку, знайшли горячого прихильника в особі молодого письменника, К р и с т и н а Л я х а - Ш и р м и (1796 + 1866). Він дістав від Ходаковського рукописний збірник народних пісень до перегляду; пісні зробили на нїм велике вражіння; він зараз же переробив дві українські народні пісні („Jaś i Zosia“, „Zdaniek i Halina“) й разом з ориґіналами післав їх у марті 1818 р. до „Dziennika Wileńskiego“, який надрукував їх у маю. Та Ширма не задоволїв ся надрукуванням своїх перерібок, — він рівночасно надрукував у згаданім журналі свій лист до редактора. В сїм листі захочує Ширма своїх земляків передовсім до етноґрафічних дослідів та вказує на вагу тих дослідів в історії. „Pożyteczną nader byłoby rzecz, Mości Redaktorze, — пише він, — gdyby się szczerze chciało zatrudnić zbieraniem gminnych baśni, powieści, przesądów, czarów, zamawiań chorób, wróżb i śpiewów; gdyby spisano rozmaite obrzędy weselne, pogrzebowe; słowem, gdyby wydobyto wszystkie te pamiątki starożytnej, nieznaney nam oświaty, te zarodne pierwiastki mądrości dziecinnej i oraz obłąkań naszego plemienia, tę drogą puściznę, z ciemnych upłynionych wieków od pradziadów do prawnuków, a od tych do nas kolejno przechodząca, i od wieśniaków, wierniej i uporzeczywiej za zwyczajami swoich przodków

¹⁾ Piotr Chmielewski, op. cit., III, str. 99—101.

obstających, nam do chowania; a z bieranina ta, lubo napozór nikczemna i z ułówek tylko złożona, mogłaby więcej posłużyć do wyjaśnienia historii obyczajów; rzuciłaby światło na dzieje polityczne, na obředy religijne i bóstwa, poprzedzające naukę Chrystusa; co więcej, możeby, idąc za podobieństwem, sprawdziła te szczerzące się w uczonym świecie wnioski, że kolebka naszego dzieciństwa i plemienia jest nad Gangesem“... Далі високо ставить Ширма народню пісню з естетичного боку й розвиває свою думку в дусі названих нами вчителів: „Na równinach słowiańskich, na polach naszych przodków, między naszą bracią, nastreńczają się nam skromne kwiaty zachwycenia; zbierajmy je troskliwie i w duchu wdzięczności dla naszych dawnych ojców... Jeśli nie chcemy być w naukach nadobnych tylko naśladowcami, lecz i oryginalne, a do tego czysto narodowe posiadać dzieła, uratujmy te starożytne zabytki, na które czas coraz ostrzej nastawa i grozi zatrata¹⁾. Są one szczątkami gmachu niegdyś okazałego, który runął w zwaliskach, ale może nam jeszcze do wzniesienia świątyni narodowości za węgielny posłużyć kamień. Zniźmy się więc pod strzechy; tam naszą sędziwa narodowość²⁾).

В тім самім році, в котрім появили ся перерібки українських пісень Ляха-Ширма та його лист до редактора „Dziennika Wileńskiego“, появила ся в журналі „Pamiętnik Warszawski“ (марець-липень) славна розвідка Казимира Бродзінського, яка з початку друковала ся п. з. „Uwagi nad duchem poezii polskiej“, а потім дістала заголовок „O klasyczności i romantyczności, tudzież o duchu poezji polskiej“. Які обставини склали ся на появу тої розвідки,—не від речі буде сказати кілька слів про те.

У польській літературі панував на початку ХІХ в. французький псевдо-клясицизм, прищеплений у другій половині ХVІІІ в. Його корінь окріпло й поглибилось у Польщі завдяки леґіонам та Наполеонським війнам. Перші цвіти анґлійського та німецького романтизму приймались несміло на польській ниві. Такі корифеї польської опинії, як Ян Снядецкий, Людвик Осїньский і Каєтан Козьмян не

¹⁾ Пор. слова кн. Цертелева: „Скажу смѣло, что тотъ, кто хочетъ быть хорошимъ отечественнымъ писателемъ и въ особенности отечественнымъ поетомъ; кто хочетъ дать, если можно такъ выразиться, народный колоритъ своимъ произведеніямъ, тотъ не долженъ считатьъ бездѣлкою отечественныя преданія и пѣсни, но обязанъ вслушиваться въ нихъ сколько можно болѣе; ибо сіи бѣдные памятники... сохраняютъ еще многія черти той оригинальности, которая отличаетъ поэзію одного народа отъ поэзіи другаго. (Лист до Максимовича у „Вѣстникѣ Европы“ за 1827 р.).

²⁾ Piotr Chmielowski, op. cit., III, 111—113.

терпіли їх запаху. Особливо противним був їм запах синьої квітки німецького романтизму.

Казимір Бродзінський (1791 + 1835) станув, мов кріслатий дуб, на межі, по однім боці якої осипував ся псевдо-клясицизм, а по другім синів молодий, свіжий романтизм. Розуміти не істоти романтизму було слабе в Польщі; голоси про його були поділені. Навіть ті, що хилили ся в бік романтизму, або не друкували своїх поглядів (Евзебій Словацький батько Юлія), або коли й друкували (Францішек Венжик), то робили се зі стидливим румянцем на лиці.

Перший Казимір Бродзінський, вихованець галицьких, німецьких шкіл, знавець німецької літератури, відважив ся виложити свій погляд в справі псевдо-клясицизму й романтизму перед широкою публікою й прорубати дорогу ідеї „narodowości“ в літературі. Се зробив він власне в згаданій розвідці й заслужив собі нею незабутнє місце в польській літературі.

Бродзінський поширив розумінне романтизму, яке дала пані Сталь, і зачислив до романтичної літератури також літературу Сходу, скандинавську Едду, „Пісні Оссіана“ та Шекспіра. Під романтизмом розумів Бродзінський „wszystko, co z przeszłości niewinność, swobodę, zapach złotych, patryarchalnych, rycerskich wieków przuronia, gdzie zapach, nie rachuba w czynach, prostota, nie sztuka w piękności się maluje“, і як характеристичну прикмету романтизму подав він „miły smutek, jak mgła, towarzyska jesieni, bo tylko uczucia wspomnień i tęsknoty obudzać może“. Він не силкував ся пірвати звязків з псевдо-клясицизмом, хоч бачив у нім недостачу „мужеської сили“, „глибини“, „поетичного запалу“, „сердечних слів“ та „любви“, й не хотів бути „апостолом“ романтизму, тільки бажав переконати земляків у дусі Гердера, що романтизм носить ціху народного духа, бо один із його елементів — се народні пісні, а народні пісні — се вираз народнього духа. Снуючи далі думку з гердерівського принципу, писав Бродзінський: „Jeżeli jest powinnością poety w oświeconym wieku szanować gust powszechny... świętym nierównie jest jego obowiązkiem czerpać z pieśni ludu, jak z natury, charakter i obyczaje narodu. Pieśni ludu mają, przez swoją prostotę i sposób malowania uczuć, podobieństwo niejakię we wszystkich narodach, tak jak rozsądne przepisy wszędzie służyć powinny; ale większy lub mniejszy postęp w smaku dowodzi tylko stopień oświecenia, czerpanie zaś poezji z pieśni i obyczajów ludu nadaje mu piętno oryginalności i pewnego charakteru. Zniknęły podania ludu greckiego o bogach i wojnie trojańskiej, ale Homer z nich wybudował kolos ich pamięci. Z takich źródeł czerpał zapewne Tasso, tych używał geniusz Szekspira w dramatach swoich, i niezawodną jest rzeczą, że pieśni ludu są

źródłem najpiękniejszej poezji, i że sztuka, robiąca z nich całość, uwiecznia zarazem i charakter narodu i jego oświecenie. Zbięraniem takowych pieśni ileż zrobili przysługi Percy i Macpherson, Herder i inni? Na pieśniach ludu ugruntowała się poezja Greków, Anglików; do nich wrócili się Niemcy". Обновленне польської літератури народньою словесністю—не вдоволяло Бродзінського; він хотів також інкорпорації селянського елемента в понятє народу. Вірний ідеям Гердера й осмілений прикладом попередників, польських славянофілів, підкреслив Бродзінський у своїй розвідці племінну спільність усіх Славян і закріпив Поляків до славянської єдності: „Nie bądźmy echem cudzoziemców! Nie wytepiajmy na naszej ziemi własnych kwiatów dlatego, że się zagraniczne łatwo krzewią... Wskazują nam dzieje, jak długimi wiekami od Egiptu przez Grecyą na brzegi Tybru, aż do Sekwany, dalej do Renu przechodzi światło ku północy; widzimy, jak córki łatyńskiej i germańskiej matki, według właściwego ducha rodu swojego, nbiegają się wzajemnie o swój postęp w naukach, kunsztach i narodowości; szczep słowiański, ginący we mgie starożytności, w najliczniejsze pokolenia rozrodzony, najobszerniej ziemię osiadający, czyż nie powinien równie odznaczać się duchem właściwym w guscie i płodach geniuszu, tak jak się od niepamiętnych wieków językiem i charakterem nigdy nieodmiennym piętnuje? Czyć powinniśmy naszą przeszłość, naszą potęgę słowiańską“.

Бродзінський дав польській літературі крім оригінальних творів—богату збірку перерібок народних пісень: українських, сербських, чеських, словацьких і инш.¹⁾ в тій думці, що Поляків славянська пісня й славянські традиції „prędzej na prawdziwą drogę poezji naprowadzić zdołają, aniżeli podania romantyczne, niż pieśni ludów germańskich“²⁾.

Гарну відповідь на питання, як саме мають співати польські поети, щоби не бути „echem cudzoziemców“, дав Бродзінський у листі до Дафни про поезію (1816) й ту відповідь можна золотими буквами вписати на фронтоні „української школи“:

Na jakiej ziemi, z jakim ludem żyjesz razem,
 Takiego twoje pienia niech będą obrazem.
 Niechaj inni śpiewają arkadyjskie gaje...
 Ty, ceniąc wszędzie piękność, własną śpiewaj ziemię.
 Wspólne w czuciu, w przygodach i zwyczajach plemię;
 Zagrodę, gdzie młodości przekwitły ci lata...

¹⁾ Найліпше, хоч неповне видане „Pism“ Бродзінського вийшло в 8 томах у Познаню в 1873—1874 р.

²⁾ Kazimierz Brodziński. O klasyczności i romantyczności tudzież uwagi nad duchem poezji polskiej. Opracował dla użytku szkolnego dr. Piotr Chmielowski. Bro-py, 1904; P. Chmielowski, op. cit., III, 114—124 i 132—140.

Ruiny, smutne świadki dawnej duchów chwały,
 Mogiły, co z ojczyzną synów pogrzebały.
 Śledź zgasłych ojców czyny; łańcuchem niezłomnym
 Sprząż dawną miłość kraju z plemieniem potomnym,
 W ziomkach ucz się znać ludzi, z nich czytaj natchnienie
 Ich uczuciem wzbudzone im poświęcaj pienie...

В 1818 р. появили ся замітні праці Ляха-Ширми, Казимира Бродзінського; в тім самім році появили ся: в „Сwiczeniach naukowych“ голосна розвідка Зоріяна Доленґи-Ходаковського „O Słowiańszczyźnie przed Chrześcijaństwem“ і героїчна поема на тлі здобуття Київа Болеславом Хоробрим молоденького поета Тимона Заборовського. Поема Заборовського цікава й замітна не тільки через те, що її можна вважати одним із перших цвітів оригінальної поезії в романтичнім дусі, але головно через те, що в ній проблискує ідея польсько-української згоди, яка небавом таким яскравим полум'ям горітиме в поезії „української школи“.

В тій поемі ось як промовляє герой Заборовського, старий Демрот, польський полководець:

- Odkąd Włodzimierz Wielki podzielił Ruś całą
 Między dwunastu synów na części dwanaście;
 Odtąd wszczęły się krwawe kłótnie i napaście;
 Odtąd się poróżniły dwa bratnie narody,
 I Bóg wie, kiedy przyjdzie do wzajemnej zgody.
 Tak źródłem krwi rozlewu będzie krew przelana;
 Nie, ni Rusin, ni Polak nie ugnie kolana,
 Żadnemu się z nich bratnie jarzmo nie podoba;
 Ten uparty, ten dumny, a waleczui oba.
 Oby się opamiętał z czasem ród daleki,
 A kiedy we łzach krwawe te upłyną wieki,
 Oby z tej korzystając okropnej nauki,
 Pogodziły się kiedyś wnuków naszych wnuki¹⁾.

V.

Народна словесність мала відродити польську письменність. Щоб осягти ціль, треба було Полякам пошукати за скарбами народної творчости; треба було добути з народної копальні великі брили золота, розбити їх на шматочки, перетопити їх і виковати, вирізбити з них речі високого мистецтва. Коли прийшло до діла,—Поляки знайшли ся в клопоті. В них домашній скарб був скромний: вони могли знайти

¹⁾ Józef Tretiak, op. cit., I, u. 52—53.

в себе лише невеличке число поетичних переказів, вл союї національно-народної поезії й всенародної історії в них не було зовсім¹⁾; треба було отже піти їм до сусідів за позичкою. До кого-ж мали йти вони? Найпростійший, найблизший шлях біг на Україну й вони пішли туди. Стидатись не було їм чого. Українці—на їх думку—се рідні діти матери-Польщі; українська земля—се в їх розумінню їх земля; польська інтелігенція до 50-років панувала в західній Україні й загалом у полуднево-західних землях до Дніпра; польська мова лунала в українських панських домах поряд з російською; багато польських поетів прөвело найкрасші дні молодости на лоні української природи; богата, блискуча українська природа захоплювала їх серця, будила в тих серцях тугу та роскіш; могили та Дніпро-Словутач нагадували їм золоті часи, коли польські полки в одних рядах з козаками скородили українську рілю білими кістками Турків та Татарів і поливали її їх червоною кровю; українські звичаї та обряди манили їх своєю кольоритністю; українські казки показували їм чарівну, фантастичну країну, в якій жилос їм весело та легко; українські пісні хапали за серце срібним ліризмом і сіяли в те серце тугу, ніжні почування та мрії; вкінці українські, сивобороді кобзарі співали їм думи під звук золотострунної кобзи про давну давнину, про українських лицарів і запалювали в їх душах святий огонь любови до свободи та героїзму. Як же було не йти Полякам за позичкою на Україну; чому-ж не мали вони брати повними пригорщами скарби, що вабили око блиском та богацтвом?...

Побіч поетичного пориву сильним стімулом для Поляків до черпання сюжетів з українського жерела був також, як ми вже знаємо, і польський патріотизм. Поляки мріяли про відбудованне ягайлонської Польщі й думали запрягти до тої будови Українців. Золотим мостом між обома народами мала стати — поезія. Польсько-українські поети забули за давні рани, завдані козаками Річи Посполитій, силкували ся погодити історію України з польським патріотизмом і братали ся з „Kainowem rokolaniem“.

Окрім поетичного пориву й патріотичного ентузіязму, чималу ролю відіграли в появі „української школи“ в польській літературі: популярність українських народних пісень у Польщі та традиція в присвоюванню польською літературою українських тем.

¹⁾ Н. П. Дашкевичъ. Отзывъ о сочиненіи г. Петрова: „Очерки исторіи украинской литературы XIX столѣтія“. Санктпетербургъ, 1888, ст. 146—147. На ту недостачу показували: К. Бродзїнський, М. Грабовский і Вацлав з Олеска.

З поміж українських пісень придбали собі найбільшу славу в Польщі — думи; цьому фактові ми й завдячуємо найдавнішу звістку про думи, яку дав польський історик Сарніцький у 1506 р. в „Annales; sive de origine et gestis Polonorum“. Він оповідає, що в бійці з Волохами погибли два брати Струсі, про яких співають ся сумні пісні „elegiae, quae Dumas russi vocant, canuntur voce lugubre et gestu canentium se in utramque partem motantium id, quod canitur, exprimentes“. Про „ruskie lamenty, podolskie dumy“ згадують теж польські письменники XVI в. Петрицький і Чагровський. У XVII в. думи були сильно розповсюджені в Польщі. Автори поетичних підручників призначали для дум окрему рубрику в загальній класифікації поетичних творів: *poesis naturalis* у протиставленю до *poesis artificialis* були „dumy ukraïnne“. По словам Морштина (1606 р.) дума була невідступною товаришкою козаків, складала ся за життя героїв і була призначена для співу.

На польських дворах у XVI віці здобули собі славу деякі козацькі бандуристи та кобзарі. Польський письменник кінця XVI в., Папроцький, хвалить козаків за пісні й гру на кобзі. За Станіслава Августу українські бандуристи звеселяли гостей польських магнатів¹⁾.

Про популярність українських народних пісень у Польщі свідчить також той факт, що багато з тих пісень зберегло ся в польських рукописах з XVI і XVII в. Др. Іван Франко опублікував у 1902 р. в „Записках“ Наук. Товариства ім. Шевченка (т. XLVII, ст. 1—28) українську пісню про Козака Плахту, що було надруковано в 1625 р. в одній польській брошурі, захованій у краківській бібліотеці кн. Чарторийських. З першої половини XVII в. заховали ся в польській рукописи п. з. „Wiersze i pieśni erotyczne“ дві українські пісні; одна „Ой в місті Переяславлі“ в цілості, друга „Постой, постой, голубонько“ в попсованім виді²⁾. З XVII в. зберегло ся теж багато схолястичних віршів з сильним забарвленем українських народних пісень. Найбільше цікава вірша з 1651 р., вписана в кінці латинської книжки „De militia equestri, antiqua et nova a Hermanno Hugone“, має заголовок: „Дума козацькая о войні з козаками над рікою Стиру на те нуте „ой постив бім я сім понеділків, осьмью неділеньку“. Вона складена десь на заході України й малює, як Поляки розбили під Берестечком на річці Стирі Українців та їх союзників, кримських Татар³⁾. Окрім згаданих пісень, певне, не одну

¹⁾ Проф. Н. Сумцовъ. Малюнки з життя українського народного слова. Харьків, 1910, ст. 36, 51—52. Проф. Володимир Перетц. Українські думи. (Літ. Наук. Вістник, 1907 р., ст. 24.

²⁾ В. Щурат, (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, 1906 р., VI, 131).

³⁾ Н. Сумцов, *op. cit.*, ст. 58.

ще українську пісню можна буде відгребати з заплених польських старих рукописів.

Сліди українських елементів у польській літературі ми знаходимо вже в другій половині XVI віку в творах т. зв. „школи галицьких поетів“. Шимон Шимонович (Сімонїдес) вставляє в тісні рамки своїх буколік сценки з життя галицького селянства. Себастьян Кльонович (Asernus) в своїй латинській „Роксоланії“ (Roxolania), написаній між 1582 і 1584 р., захоплює ся красою галицької природи; оповідає про промисел галицького селянина (лісовий промисел, годівлю худоби, лови, пасічництво); описує докладно Львів та Київ і поверхово Каменець-Подільський, Луцьк, Бусь, Сокаль, Геродно. Іелз, Перемишль, Дрогобич, Холм та Красностав; вкінці малює обряди, звичаї та вірування галицького селянства (родини й хрестини, побратимство й поєстримство, діточі ігри, відьми й похорони). Поема „Roxolania“ цікава не лише для історика польської літератури, але й для дослідника, який займає ся українською старовиною. А. Стороженко називає „Роксоланію“ „записками про Червону або Галицьку Русь археолога й етнографа XVI віку в році сучасних нам „Записок о Южной Руси“ П. Куліша“¹⁾. В XVII віці Йосиф Бартоломей Зіморович іде „Symonidowym niedostępnym śladem“ і „відрисовує“ „pieniem“ „swe kąty“, себ-то Галичину²⁾. Зіморович називає своїх героїв українськими іменами (Panna, Daniłko, Olena, Nafia, Femka і ин.), забарвлює мову в своїх „Sielankach“ українськими (solowij, wasilek, lubczyk, prażnik, niewieliczki, gunia, družyna (зам. żona), trupa, wieczernia, objednia, ostrów, wataha, czołownik і т. д.), описує в своїх „Sielankach“ деякі побутові сценки з галицького життя, а в двох поезіях „Kozaczyzna“ й „Burda Ruska“, як наочний свідок, малює похід Богдана Хмельницького з Татарами на Галичину та облогу Львова. Вацлав Потоцький дає в лірично-епічній поемі „Wojna Chocińska“ (нал. між 1669—1672) крім гарних картин української природи портрети Сагайдачного й козаків. Веспазіян Коховський освітлює в своїх творах зі шляхоцького боку українське питання³⁾; він виливає свою жовч на Богдана Хмельницького й називає козаків „Kainowem pokoleniem“ (Liricorum erodon, 12) Твори з того часу, до яких Поляки беруть теми з українського життя, писані не лише на польській або латинській мові, але також і на укра-

¹⁾ Чит. цікаву студію А. В. Стороженка: С. Ф. Кленовичъ и латинская его поэма Роксоланія. Київ, 1881. Ст. 58.

²⁾ J. V. Zimorowicz. Sielanki. Lwów, 1880.

³⁾ В. Перетц. Українське питання в освітленю польського поета XVII віка. (Записки Наук. Товариства ім Шевченка, т. LXXI, 1906 р., ст. 5—21).

їнській, напр. інтермедії Якова Гаватовича (Гавата)¹⁾. Деякі з українських віршів, писаних у XVII віці Поляками, були тодіж публіковані²⁾, інші лишилися в рукописах. У XVIII віці Станіслав Трембецький величає Україну в поемі „Zofjówka“, а сентиментальний Францішек Карпінський користується українською піснею „У сусіда хата біла“. З XVIII і початків XIX в. ми маємо ще більше, як у XVII в., українських віршів, складаних Поляками, завдяки теорбаністам, що бували на дворах панів та для звеселення їх серця komponували українські пісні, відповідні їх смакови³⁾.

До сказаного треба нам докинути ще декілька слів. До 1833 року, себ-то до появи збірника Вацлава з Олеска (Залеского) п. з. „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego, z muzyką instrumentową przez Karola Lipińskiego“, Поляки мали етнографічні програми й навіть цінні розвідки з обсягу етнографії, але не мали ніякого збірника польських народніх пісень. Зовсім инакше було на Україні. Тут під ту пору збирання етнографічних матеріалів, головню фольклорних, являється домінуючим фактором у сфері українознавства. Невичерпані скарби народної словесности одушевляють українського громадянина й переконують його про вартість українського елемента і його право на самостійний розвиток. Найстарші етнографічні записи не були опубліковані і в значній частині пропали. Велика збірка українських пісень Зоріяна Доленґи-Ходаковського (Адама Чарноцького), над якою трудився він від 1812 до 1817 року, хоча й досі не видана в цілості, не зосталася без сліду. Нею користувались: М. Максимович, М. Драгоманів, В. Антонович, Хв. Вовк і інші; її читав, як знаємо, Лях-Ширма й під її впливом написав відомий лист до редактора „Dziennika Wileńskiego“; вона та особистий приклад її автора заохотили галицьку молодіж до збирання народніх пісень. У 1819 р. появилася „Наталка Полтавка“ Івана Котляревського, в котрій поет вставив сім українських народніх пісень без зміни, а п'ять у пе-

¹⁾ М. Драгоманів. Дві українські інтермедії початку XVII ст. і Найстарші руські драматичні сцени. (Збірник фільольог. секції Наук. Товариства ім. Шевченка, т. II, 1899, ст. 174 — 184 і 185 — 216). М. Павлик. Якуб Гаватович (Гават), автор перших руських інтермедій з 1619 р. (Записки Наук. Товар. ім. Шевченка, т. XXXV і XXXVI, 1900, ст. 1—44).

²⁾ Др. Іван Франко публікував і розібрав пісню про Козака й Кулину (Львівські Записки, 1902, т. XLVII, ст. 1—28). В. Перетц віднайшов і опублікував дуже цікаву польсько-українську збірку, писану при кінці XVII в. Єзуїтом Домініком Рудницьким (Замітки и матеріали для історії п'єсни в Росії, I—VIII. Санктпетербургъ, 1901, ст. 10—45).

³⁾ Богато дворацьких пісень на українській мові збереглося в рукописних збірках. Одна з таких збірок була в посіданню др. Івана Франка. Деякі дворацькі пісні містяться в збірці Вацлава з Олеска.

рерібі. В тім-же році надрукував кн. Цертелєв у Петрограді невеличку книжечку (64 ст.) п. з. „Опытъ собранія старинныхъ малороссійскихъ пѣсней“. У книжечку ввійшло вісім дум, дві пісні й маленький словник українських слів. У 1827 р. видав М. Максимович збірник „Малороссійскія народныя пѣсни“. В тім збірнику було 126 пісень; між ними 3 думи. В 1833 р. почала виходити „Запорожская Старина“ (6 томиків, Харків, 1833 — 1838) І. І. Срезневського. Автор користується в своїм збірнику пісенним матеріалом для ілюстрації української історії й поряд з піснями друкує чисто-історичні матеріали. Хоча запевнював він читачів, що збирав матеріали по часті „сам від бандуристів і простого народу, также від оставшихся в живих запорожців; почасти діставав від других“, — показало ся, що деякі пісні в дусі тодішньої моди були підроблені ним талановито. Та не вважаючи на те, „Запорожская Старина“ мала великий успіх і будила загальний ентузіазм ¹⁾).

Надруковані українські пісні зробили сильне вражінє не тільки на українських і російських письменників, але й на польських. Пісні, видані Максимовичем, викликали статю Михайла Грабовського, в якій вони „najżywsze i najgruntowniejsze zostawiły wrażenie“ („Lit- i Kryt“, I, ст. 118). Незатерті сліди впливу української пісні, просліджені докладно др. Олекс. Колессою (Записки“, Тов. ім. Шевченка, I, 1892) на творах Богдана Залеского.

На зображенне поетами „української школи“ відносин Козаччини до Польщі в симпатичнім світлі могли мати деякий вплив і два твори з 1816 року, а то: „Śpiewy historyczne“ Юліяна Урсіна Немцевича та „Opis starożytnej Polski“ Томи Свенцкого ²⁾).

Хоча „Śpiewy historyczne“ не визначали ся блискучою формою, вони залюбки читали ся Поляками й популяризували між ними польську історію. Яку славу здобула собі ся невеличка книжечка, найліпшим доказом факт, що вона розійшла ся дуже скоро й була передрукована в 1818 і 1819 р. В одній із пісень п. з. „Jan Kazimierz“ Поляк міг прочитати таку строфу:

Nasza to chciwość i nieludzkie kary
Zburzyły naród Kozaków waleczny.
Chytry Chmielnicki, połączon z Tataru,
Mścił się bezpieczny ³⁾).

¹⁾ Гл. М. Грушевській. Украинскій народъ въ его прошломъ и настоящемъ. С. Петербургъ, т. I, 1914, ст. 15—17. Н. П. Дашкевичъ, op. cit., ст. 129. М. Сумцовъ, op. cit., ст. 94.

²⁾ J. Tretiak, op. cit., I, 132.

³⁾ Śpiewy historyczne przez I. U. Niemcewicza. Wadowice, 1852.

На сю строфу мусіли безперечно звернути увагу поети „української школи“ й прийняти гадку поета за свою, тим більше, що вона вийшла з під пера такого авторитетного й вельми шанованого чоловіка, як Немцевич.

До зміцнення козацько-українського патріотизму польських поетів могла причинити ся й згадана книжка Свенцкого, в якій окрема глава присвячена козакам. Свенцкий ідеалізує Козаччину, називає її „niezłamaną od wschodu i południa ścianą“ та бідкає, що „nieba mieć chciały, iż w czem była największa Polski potęga, co ją straszną i niepokonaną sąsiadom wystawiało, od tego jej wprzód osłabienie sił, a potem zguba i upadek początek swój wzięły“¹⁾.

Богдан Залеский пише до Стефана Вітвіцького в листі з 1-го лютого 1827 року: „Tu literaci czytają zapewne Szerera, Engiela, i wiedzą, co jest Ukraina“²⁾. На скільки книги: J. B. Scherer-a „Annales de la Petite-Russie ou Histoire des Cosaques-Saporogues et des Cosaques de l'Ukraine etc.“ (Paris, M.DCC.LXXXVIII, I т., 328 ст.; II т., 384 ст.) і П. Хр. фон Енгля „Geschichte der Ukraine und der ukrainischen Kosaken, wie auch der Königreiche Halitsch und Wladimir“ (Halle, 1796 р., ст. 710) причинили ся до появи „української школи“ в польській літературі, — не простежено. Коли-ж ті книги були відомі Б. Залескому, можна міркувати, що їх читали й інші польські письменники і що вони не могли пройти без ніякого відгомону в польській літературі.

VI.

Розвідці Казимира Бродзінського „O klasyczności i romantyczności, tudzież o duchu poezji polskiej“ не ставало запалу й через те вона не зєднала собі молодіжи. Псевдо-клясикам подобали ся „zbawienne rady i rozsądne przestrogi dla poezji polskiej“ Бродзінського, але вони бояли ся, що його потуранне романтизмови може завести молодіж до „szkoły zdrady i zarazy“, себто може зробити з них учнів німецького романтизму, й тому вони спонукали корифея польської опинії, Яна Снядецького, боронити приписів Аристотеля та Горация в літературі. Снядецький пішов за радою своїх приятелів і написав статю н. з. „O pismach klasycznych i romantycznych“, яку помістив у січневім випуску „Dziennika wileńskiego“ з 1819 року. В тій статі Снядецький строго осудив світ фантазії та чуття, себто принципи романтизму, і радив молодіжи тримати ся в літературі далі принципів розуму та науки,

¹⁾ Том II, ст. 84—85.

²⁾ Dyonizy Zaleski. Korespondencya Józefa Bohdana Zaleskiego. (Przewodnik naukowy i literacki. We Lwowie, 1899, зшит. I, ст. 4—5).

себто клясицизму. Проти Снядецького виступив анонімний автор у „*Pamiętniku Warszawskim*“ і так завелась у польській літературі боротьба клясиків з романтиками.

В тій боротьбі чималу ролю відіграв Лев Боровський, виленський професор риторики та поезії, який у своїх викладах з одного боку ганив спутану догмами псевдо-клясицизму польську літературу і дорікав французькій літературі за її безбарвність та неглибокість, а з другого боку хвалив розвиток у національній душі літератур: німецької, англійської та італійської. Боровський учив своїх учнів польської мови на писаннях Трембецького та перекладі Петра Кохановського Тассової поеми „Визволений Єрусалим“; остерігав перед вибриками фантазії німецьких романтиків і не противився черпанню натхнення з жерела народної словесности. Естетичними поглядами Боровського перейняли ся його учні й се було причиною, що Адам Міцкевич, а за ним і інші польські поети не пішли слідами Тіка та Новаліса, тільки обібрали собі за вчителів: Гете, Шіллера, Байрона, а побіч них Бірбера та Жан Поля (Ріхтера) і не цурались жерела народної словесности. Довгий час центром духового життя Польщі була Варшава. Коло 1815 року появляється ся й горить яскравим полум'ям нове духове огниско у Вильні.

У Вильні, наслідком щасливого складу обставин (університет з такими науковими силами, як брати Снядецькі, Гродек, Лелевель, Боровський, Евз. Словацький, Лев Боровський; товариство „*Szubrawców*“; товариство „*Promienistych*“ Томи Зана), ранійш, як у Варшаві, почало проявляти ся змагання до нових ідей на полі науки, поезії та суспільного життя. Варшава, як столиця конституційного Королівства, давала провід політичному життю Польщі; Вільно, столиця Литовців, яким заборонено було виконувати політичні права, давало провід літературно-науковому життю: В Королівстві література йшла старим, промощеним шляхом; тут мало хто дбав про її відродження. Варшавський університет не плекав науки, лише доставляв всякого роду урядників. Політичні товариства повставали тут на зразок таких-же товариств при німецьких університетах. А коли й мали пізнійші політичні товариства польський характер, то з наукою не вязало їх ніщо ¹⁾. Ті дві течії, змагання Королівства до політичного відродження Польщі, і змагання Литви до літературно-наукового її оновлення, як влучно висловив ся В. Цибульський, „мов два полум'я вдарили на себе швидко по 1820 р. й створили огонь, який вчаснійше або ізнійше мав захопити весь нарід“ ²⁾. Ті дві течії сполучив у собі Лелевель; він зміцнив розбудженого

¹⁾ М. Мохнацкий, *op. cit.*, 430—431.

²⁾ Dr. Wojciecha Cybulskiego *Odczyty o poezji polskiej w pierwszej połowie XIX wieku*. Tom I. Poznań, 1870, ст. 85.

Заном духа виленської молодіжи а з поміж сеї молодіжи вийшов Адам Міцкевич і силою свого могутнього генія воскресив нову Польщу.

Майже до кінця 1819 року застаєть ся Міцкевич під впливом грецьких та римських клясиків і сильним впливом Вольтера („Mieszko“, „Panі Aniela“, „Darczanka“, „Kartofla“) ¹⁾. Романтичний напрям проявляєть ся в нього що-йно під кінець 1819 року. На сей зворот у його творчости вплинули різні чинники, про які ми сказали ранійше. Не мало теж мусіли причинити ся до скристалізування його естетичного погляду: лектура Шіллера ²⁾, женецький журнал „Bibliothèque Universelle“ (в ньому містили ся дві статі, з котрих одна інформувала про англійську літературу, головно про Вальтер Скотта й Байрона, а друга про німецьких поетів), „Pamiętnik Warszawski“ ³⁾ (в нім появили ся перекладом згадані статі з „Bibl. Univ.“, німецькі поезії й перші в Польщі тріолети Т. Д. (Мінасовича) ⁴⁾, відомі розвідки Ходаковського, Ляха-Ширми й Бродзінського, вкінці особистий вплив Чечота, який познайомив поета з білоруською піснею ⁵⁾).

На основі протоколів засідань фільоматів установив проф. Калленбах, що Міцкевич написав своєю першою баладу „To lubię“ 27 грудня 1819 року. В тім часі почав він теж у листах до Чечота імпровізувати коротші або довші жартівливі тріолети і зановідав „Szyllero-wskie Ballady“. Правдоподібно в 1820 році повстала балада „Rozstanie“, яка одначе запропастила ся. В 1820 році зладив Міцкевич у (цвітні) переклад Шіллера „Handschuh“ і написав (у червні) баладу „Tu kaj“ ⁶⁾ Чечот відчитав 28 падолиста 1820 року на засіданню „Związku przy-jacíoł“ Міцкевичеву іділю „Kurhanek Maryli“. В грудню т. р. прислав Міцкевич фільоматам „Ode do młodości“. А в половині січня 1821 року, отже два роки по відповіді Снядецького „O pismach klasycznych i romantycznych“ („Dziennik Wileński“, січень, 1819 р.) на відому розвідку Бродзінського, написав він поезію „Romantyczność“, як протест проти статі Снядецького. Ся поезія була предметом живої дискусії фільоматів і як видно зі стилістичних поправок, пропонованих ними Міцкевичеви, їх головна увага була звернена на провідну ідею поезії, себто на відповідь Міцкевича Снядецькому ⁷⁾. Снядецький кликав:

¹⁾ Józef Kallenbach. O nieznanym utworach Adama Mickiewicza (1817—1820). We Lwowie, 1909, ст. 5—19.

²⁾ Ibid., ст. 45. ³⁾ Ibid., ст. 37. З тих двох журналів зберегли ся реферати Міцкевича.

⁴⁾ Adam Belcikowski. Ze studyów nad literaturą polską. Warszawa, 1886, ст. 412.

⁵⁾ J. Kallenbach, op. cit., ст. 24.

⁶⁾ Ibid., 43—45.

⁷⁾ Ibid., 48—53.

Ufajcie memu oku i szkiełku,
 Nic tu nie widzę dokoła
 Duchy karczemnej tworem gawiedzi,
 W głupstwa wywarzone kuźni...

а Міцкевич відповідав йому:

Czucie i wiara silniej mówi do mnie,
 Niż mędrca szkiełko i oko.
 Martwe znasz prawdy, nieznane dla ludu,
 Widzisz świat w proszku, w każdej gwiazd iskierce;
 Nie znasz prawd żywych, nie obaczysz cudu!
 Miej serce i patrzaj w serce!

В початках червня 1822 року вийшов у Вільні перший томик „Poezuj Adama Mickiewicza“, в яким містилися його балади та романси й програмова поезія „Romantyczność“. Характер першого томика поезій Міцкевича, як справедливо признав А. Брікнер¹⁾, не був людський; поет брав лише—і то не все—основу від простого народу, головні білоруського²⁾, часто зичив її „від польських пісень, балад та ідилі, які ходили поміж дрібною шляхтою та клясою служачих, що говорили по польськи“³⁾, і ту основу доволіно поширював, пристосовлював відповідно потребі, забарвлював еротичним або й сентиментальним елементом, але сміливий виступ поета під гаслом:

Czucie i wiara silniej mówi,
 Niż mędrca szkiełko i oko.

.....
 Miej serce i patrzaj w serce! —

виступ „в імени фантазії й чуття“, зужиткованне ним у поезії народних вірувань та казкового елемента, зєднала йому зразу велику популярність поміж молодіжню, а навіть наслідувачів в особі Антона Едварда Одиньця, Олександра Ходзька, Стефана Вітвіцького й инш. (т. зв. „литовська школа“). Людський елемент проявляється ще в першій частині „Dziadów“ (1823 р.), але там він уже блідне й гасне. Геній Міцкевича вибирає собі инший шлях і здобуває собі нові триумфи на иншому полі поетичної творчости.

В тім часі, коли промовляють дорогу романтизмови Казимір Бродзінський у Варшаві й Лев Борковський у Вільні, своїми лекціями,

¹⁾ Aleksander Brückner. Dzieje literatury polskiej w zarysie. Warszawa, 1903, том II, ст. 59.

²⁾ Stanisław Zdzłarski. Pierwłastek ludowy w poezji polskiej XIX wieku. Warszawa, 1901, ст. 25—143.

³⁾ Piotr Chmielowski, op. cit. III, ст. 152.

перший крім того і критичними статтями, появляеть ся зовсім незалежно від Міцкевичевого генія, або лише під слабим його впливом ціла плеяда таких поетичних талантів, як Антін Мальчевський, Йосиф Богдан Залеский, Северин Гощинський, (незачислений до них геніяльний Юлій Словацкий), Михайло Чайковський і інші, яких історики літератури згрунтували під назвою „української школи“. Провідною зіркою сеї школи було — змагання до збратання України з Польщею, яке проф. Третяк назвав третьою унією — по політичній і релігійній — поетичною унією ¹⁾).

Таким робом ми станули на порозі „української школи“ й уважаємо наше завдання поки-що виконаним: ми поклали собі за ціль показати ті чинники, що вивели „українську школу“ на літературну арену й зробили се по змозі докладно. Ми показали, що популярність української народної пісні й засвоєння польськими письменниками українських сюжетів, — се не випадковий відрив романтичної моди, лише, що ті прояви культурного життя Польщі беруть свій почин іще в половині XVI віку й являють ся вислідом довгого життя обох славянських народів у політичній та релігійній союзі; ми показали, як проявив себе западно-європейський романтизм у національно-політичній та літературній життю Польщі, і яку еволюцію пройшов він у тих двох напрямках; ми показали в кінці які ідеали леліали Поляки після упадку Речі-Посполитої й як мрії відбудовання історичної Польщі та обнови польської літератури в народнім дусі привело Поляків до зближення з Українцями. Тепер стає нам ясним, що поява „української школи“ в польській літературі — се не відокремлений епізод у історії польсько-українських відносин, не овод химерного поетичного ентузіязму романтиків, не хвилева мода, подиктована духом часу, а вплив культурних традицій, ендосмос спільного політичного та культурного життя, свідома ціль підтримання добрих спогадів польсько-українського братання, результат політичної пропаганди ідеї відбудовання ягайлонської Польщі польсько-українськими руками.

Так ми змалювали історично-культурне тло, на яким опісля виринули ясні постаті польсько-українських романтиків, що їх звичайно групують під назвою „української школи“.

¹⁾ J. Tretiak, op. cit., VIII.